

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studia občanské společnosti/Studia občanského sektoru

Bc. Šimon Bulíř

**Koncept globálního občanství a jeho aktivní rozměr, očima
českých absolventů programu Erasmus+**

Diplomová práce

Praha 2023

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studia občanské společnosti/Studia občanského sektoru

Bc. Šimon Bulíř

**Koncept globálního občanství a jeho aktivní rozměr, očima
českých absolventů programu Erasmus+**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Dana Moree, Dr.

Praha 2023

Závazné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval/a samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil/a k získání jiného nebo stejného titulu.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text v plné verzi nebo její části.“

Toto prohlášení a souhlas budou signovány vlastnoručním podpisem.

V Praze dne 30. 6. 2023: _____

Poděkování

Tímto bych velice rád poděkoval vedoucí mé závěrečné práce za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi věnovala v průběhu zpracovávání této práce.

Děkuji celé své rodině a přátelům za veškerou podporu a důvěru.

Obsah

ÚVOD.....	10
1. KOSMOPOLITISMUS, GLOBALIZACE, GLOBÁLNÍHO OBČANSTVÍ A GLOBÁLNÍ OBČANSKÁ SPOLEČNOST	12
1.1 VÝZNAM KOSMOPOLITISMU PRO OBČANSKOU SPOLEČNOST	12
1.1.1 <i>Základy a historie kosmopolitismu.....</i>	<i>12</i>
1.1.2 <i>Osvícenecký kosmopolitismus a vztah k nacionalismu.....</i>	<i>14</i>
1.1.3 <i>Kosmopolitismus v současnosti a v kontextu globalizace .....</i>	<i>15</i>
1.2 VÝZNAM GLOBALIZACE PRO OBČANSKOU SPOLEČNOST	17
1.2.1 <i>Globalizace a její procesy v kontextu občanské společnosti.....</i>	<i>17</i>
1.2.2 <i>Antiglobalizační hnutí a odkaz v občanské společnosti .....</i>	<i>20</i>
1.3 GLOBÁLNÍHO OBČANSTVÍ A GLOBÁLNÍ OBČANSKÁ SPOLEČNOST.....	22
1.3.1 <i>Rozbor globálního občanství.....</i>	<i>22</i>
1.3.2 <i>Aktivní rozměr globálního občanství .....</i>	<i>26</i>
1.3.3 <i>Rozbor globální občanské společnosti.....</i>	<i>27</i>
1.3.4 <i>Kritiky globálního občanství a globální občanské společnosti .....</i>	<i>30</i>
2. PROGRAM ERASMUS+ A SDÍLENÁ EVROPSKÁ IDENTITA	32
2.1 PROGRAM ERASMUS+.....	32
2.1.1 <i>Vznik a struktura programu Erasmus+.....</i>	<i>32</i>
2.1.2 <i>Význam a další rozvoj programu Erasmus+.....</i>	<i>35</i>
2.2 SDÍLENÁ EVROPSKÁ IDENTITA A GENERACE ERASMUS.....	38
2.2.1 <i>Význam sdílené evropské identity a interkulturní komunikace.....</i>	<i>38</i>
2.2.2 <i>Generace Erasmus a otázka jejího potenciálu.....</i>	<i>40</i>
3. METODOLOGICKÁ ČÁST	43
3.1 CÍL VÝZKUMU A JEHO ZDŮVODNĚNÍ.....	43
3.2 ZVOLENÁ METODA VÝZKUMU, SBĚR DAT A ANALÝZA	44
3.3 TEMATICKÝ PLÁN PRO VEDENÍ POLOSTRUKTUROVANÝCH HLOUBKOVÝCH ROZHovorŮ ..	45
3.4 CHARAKTERISTIKA A VÝBĚR VZORKU	46
3.5 REALIZACE A PRŮBĚH VÝZKUMU	47
3.6 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU	47
3.7 LIMITY VÝZKUMU.....	48
4. EMPIRICKÁ ČÁST.....	49
4.1 VÝZKUMNÁ ANALÝZA ROZHovorŮ A JEJICH INTERPRETACE	49
4.1.1 <i>Výzkumná analýza kognitivní dimenze (1. okruh otázek).....</i>	<i>49</i>
4.1.2 <i>Výzkumná analýza socioemocionální dimenze (2. okruh otázek).....</i>	<i>53</i>
4.1.3 <i>Výzkumná analýza behaviorální dimenze (3. okruh otázek) .....</i>	<i>57</i>
4.1.4 <i>Přehled kategorií a kódů probraných ve výzkumné analýze.....</i>	<i>62</i>
4.2 SHRnutí VÝSLEDKŮ ANALÝZY	64
5. ZÁVĚR.....	67
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJŮ	68
SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ	76

Abstrakt

Tato diplomová práce je zaměřená na popis a výzkum globálního občanství v kontextu programu Erasmus+ a občanské společnosti. V první části je popsána teorie a debata spojená s konceptem globálního občanství, včetně kosmopolitismu, globální občanské společnosti, aktivního globálního občanství, sdílené evropské identity a generace Erasmus. Druhou část tvoří kvalitativní výzkum, který je zaměřený na otázku vlivu studia v zahraničí přes program Erasmus+ na vnímání a identifikaci s globálním občanstvím. V rámci tohoto výzkumu bylo pořizeno 10 rozhovorů s českými absolventy programu Erasmus+.

Klíčová slova

Globální občanství, globální občanská společnost, aktivní občanství, program Erasmus+, generace Erasmus

Rozsah práce

103 758 znaků

Abstract

This thesis is focused on the description and research of global citizenship in the context of the Erasmus+ program and civil society. The first part describes the theory and debate associated with the concept of global citizenship, including cosmopolitanism, global civil society, active global citizenship, shared European identity and Erasmus generation. The second part consists of qualitative research, which is focused on the question of the influence of studying abroad through the Erasmus+ program on perception and identification with global citizenship. As part of this research, 10 interviews were conducted with Czech graduates of the Erasmus+ program.

Key words

Global citizenship, global civil society, active citizenship, Erasmus+ program, Erasmus generation

Úvod

Svět je dnes propojený víc, než si lidé žijící ještě necelé století zpět vůbec dokázali představit. Ve zcela globalizovaném světě 21. století nesdílíme mezi sebou jen informace, sdílíme také své životy a společně s nimi sdílíme se zbytkem světa také problémy, které si svou často krátkozrakou povahou či nepoučitelností z chyb předešlých dní neustále vytváříme. Globální problémy nejsou jen nějakou sezónní mediální senzací, nebo výplodem myslí znuděných akademiků hledajících chyby v systému. Jsou to skutečné záležitosti, které nás ve svých dopadech často dohánějí s čím dál tím větší důsledností. V takové situaci téměř vždycky někdo přijde s argumentem ve smyslu, že chápe, jak je to všechno zásadní pro budoucnost, ale dokud to nebude ochotný společně řešit celý svět, proč bychom se mi jako Češi a Evropané měli vůbec snažit něco změnit?

V této práci se zaměřím na popis a výzkum konceptu, který (navzdory svému abstraktního rozsahu ve svém jádru) skrývá myšlenku kosmopolitní jednoty, jejíž kořeny v evropské filozofické tradici sahají až do časů antického Řecka. Koncept globálního občanství nabízí alternativní pohled na svět, ve kterém nejsou státní hranice ničím jiným než pouhými čarami na mapách, jejichž význam se musí už po staletí neustále obrozovat skrze akcentování vzájemných rozdílností, nebo v horších případech skrze nenávisť a prolitou krev. Globalizovaný svět sice přináší globální problémy, ale možná ve své propojenosti nabízí také možnosti hledat a vytvářet k těmto problémům společné postupy a řešení, která budou překonávat zažitě vzájemné odlišnosti k budoucímu prospěchu nás všech.

Přesto je nutné říct, že globální občanství je i v dnešním světě zatím realistické asi tolik, jako je jednoduché na vysvětlení. Možná ale právě proto je pro mě tento koncept na tolik zajímavý, že vidím význam v jeho zkoumání v kontextu studií občanské společnosti, která je s tímto konceptem spojená víc, než se může na první pohled zdát. Globální občanství je totiž idea, která zkoumá, jak moc *„jsme připraveni utvářet budoucnost, ve které občanství zůstane smysluplnou myšlenkou spojenou s ochranou práv, smyslem pro společenství, povinnosti a respekt k hodnotě lidského života a důstojnosti všude.“* (Williams, 2002, s. 13)

V teoretické části této práce jsou důkladně probrány myšlenky, teorie, společenské fenomény a události, které koncept globálního občanství buď hlouběji vysvětlují, nebo uvádějí do kontextu dnešní společnosti. Mimo koncept globálního občanství budou postupně popsány také základy filozofie kosmopolitismu, procesy globalizace, vývoj globální občanské společnosti, fungování programu Erasmus+, ideály sdílené evropské identity a potenciál nastupující Generace Erasmus.

V praktické části je následně popsána kvalitativní výzkumná sonda, ve které bylo pořízeno celkem deset hloubkových polostrukturovaných rozhovorů s absolventy studia v zahraničí. Otázky v rozhovorech se zaměřují na percepci globálních problémů, sdílených hodnot a občanské participace. Cílem bylo zjistit, zda absolvování studia v zahraničí přes program Erasmus+ vytváří či jinak podporuje u českých studentů náklonost k identifikaci s konceptem globálního občanství. Na závěr práce budou výsledky této výzkumné sondy reflektovány v kontextu jejich možného významu pro občanskou společnost.

1. Kosmopolitismus, globalizace, globálního občanství a globální občanská společnost

1.1 Význam kosmopolitismu pro občanskou společnost

1.1.1 Základy a historie kosmopolitismu

Ze sociopolitického a historického hlediska bývá občanství běžně definováno jako soubor práv a povinností mezi jedincem/občanem a suverénním národním státem, kde konkrétní jedinec/občan žije podle práv a povinností, které mu stát podle zákonů zajišťuje a přiděluje (Machon a Walkington, 2000; Davies, 2006). Teorie a parametry občanství jsou ale také pod neustálým vlivem dobových událostí a trendů. Z těch v současnosti nejvlivnějších stojí za zmínku například globalizace, migrace, politika identit, regionalismus, humanitární intervence a lidská práva (Falk, 2002).

Tyto a další ekonomické, sociální či politické změny v globálním rozsahu přeměňují nejen dříve pevně dané vztahy mezi státem a občany, ale také dynamiku mezi státy či možnosti osobní participace v globálním společenství do takové míry, že vzniká společenská potřeba vytvoření globální konceptualizace občanství (Lough a Moore McBride, 2014). Jsou to především neustálé postupující procesy globalizace a jejich vliv na společnost, kvůli kterým se podobné koncepty stávají přes svou abstraktní povahu aktuální.

Koncepty globálního občanství a globální občanské společnosti mají přes veškeré své moderní konotace s globalizací hluboké kořeny v západní filozofické tradici kosmopolitismu. Pokud chceme chápat rozsah otázek spojených s těmito koncepty, včetně širokého spektra názorů z řad jejich akademických kritiků či podporovatelů, tak se musíme nejprve zaměřit na filozofické kořeny, ke kterým se často zpětně odkazují i akademičtí autoři.

Nejhlubší kořeny kosmopolitních myšlenek v rámci západní filozofické tradice nacházíme v antickém Řecku. Samotný název tohoto filozofického směru je kombinací antických řeckých slov pro svět (*kosmos*) a města (*polis*). Význam se skrývá spojení mezi občanstvím a městy fungující v antickém Řecku na principu městských států, které zajišťovaly svým obyvatelům bezpečí, překládá jako *světové občanství* (Cheah, 2006, s. 487).

Světové občanství se v tomto období odráží zejména v názorech zakladatele kynické školy¹ ze 4. století př. n. l., kterým byl Diónés ze Sinopé. K němu se ve své práci mj. odkazuje i jeden z nejvýraznějších moderních podporovatelů kosmopolitismu, filozof a kulturní teoretik Appiah. Ten v rámci své obhajoby konceptu světového občanství vyzdvihuje tři následující Diogénovy myšlenky:

1. Globální občanství přímo nepotřebuje ke svému fungování jednu světovládu, ke světovému spoluobčanství tedy není potřeba být faktickými členy jednoho politického uskupení (Appiah, 2007).
2. Už jen z pocitu solidarity bychom se měli zajímat o potřeby všech ostatních lidí kolem nás (Appiah, 2007).
3. Tito ostatní lidé nás můžou mnohými způsoby obohatit² (Appiah, 2007).

Význam kosmopolitismu můžeme tedy také definovat skrze jeho silné propojení se snahami o vytvoření univerzálních systémů, jejichž základy jsou sdílené lidství a rozum. „*Kosmopolitismus tedy ztělesňuje univerzalitu samotného filozofického rozumu, totiž jeho sílu překračovat partikulární a podmíněné... Univerzální kruh soudálosti kosmopolitismu objímá celé lidstvo.*“ (Cheah, 2006, s. 487)

Na kosmopolitní myšlenky řeckých kyniků ještě významně navázali římstí filozofové hlásící se ke stoické škole³, Marcus Aurelius Antoninus Augustus, v pořadí 16. římský císař ve 2. století n. l. Panovník přezdíváný „*filozof na trůně*“ strávil značnou část své vlády mimo Řím na válečných či obranných výpravách, během kterých reflektoval své kosmopolitní myšlenky v kontextu multinárodního římského impéria, které době jeho vlády ovládalo mimo celé Středomoří také značnou část území Evropy, severní Afriky a Blízkého východu.

V jeho myšlenkách existoval světový zákon, díky kterému jsou všichni lidé na světě spoluobčané sdílející jeden status občanství a svět je v podstatě skrze tento zákon v řeckém duchu jedno velké polis neboli město (Inglis, 2014). U těchto představ je také na místě určitá kritika. V době panování zmíněného císaře byla totiž instituce otroctví ve

---

¹ Kynismus se zakládá na odmítnutí společenských zásad a civilizace, důležitý v životě kynika je důraz na význam skromnosti a lidské přirozenosti, který je vnímán v návratu k přírodě.

² U všech uvedených myšlenek je však potřeba mít na paměti kontext řeckého polis, ve kterém jejich původní autor žil. Podle tohoto kontextu je například původní význam označení *všech ostatních lidí kolem nás* v druhé z uvedených myšlenek zamýšlen jako označení lidí, žijících i mimo moji vlastní polis.

³ Stoicismus se zakládá především na podřízení lidských emocí jako destruktivního elementu, řádu lidské mysli a bývá všeobecně považován za jeden z nejvlivnějších filozofických směrů/škol antiky.

společnosti běžná a otroci byli římským občanům naprosto podřizeni jako jejich majetek. Možný rozsah dobových kosmopolitních myšlenek byl v tomto kontextu tedy značně omezený.

1.1.2 Osvícenecký kosmopolitismus a vztah k nacionalismu

Za formálního tvůrce moderní definice kosmopolitismu je všeobecně považován významný německý osvícenecký filozof Immanuel Kant, který dodal celému směru jeho moderní politický přesah. Jeho filozofické ideály věčného míru byly také základem k vytvoření Organizace spojených národů (Appiah, 2007). Kantův světoobčan se především vnímá jako nedílná součást lidstva, než aby se vnímal jako individuální aktér. Na základě této definice Kant vypracoval své čtyři modely vnímání kosmopolitní společnosti, které se v akademických debatách o kosmopolitní filozofii odráží dodnes:

1. Prohlubování mezinárodní spolupráce a vytvoření institucionální světové federace jako právního základu pro kosmopolitismus
2. Propojení základních myšlenek kosmopolitismu a globálního obchodu
3. Idea veřejné státní sféry existující na světové úrovni
4. Kosmopolitní kultura jako základ pro rozvoj pocitů všeobecné sounáležitosti s celým lidstvem (Cheah, 2006).

Jak je na těchto modelech vidět, zásadní byl v Kantových představách pro tvorbu kosmopolitní společnosti především rozvoj vnímání konceptů národa, národního státu, národní suverenity, mezinárodní spolupráce a sdílené světové kultury. S těmito koncepty se později částečně pracovalo také v rámci myšlenek evropského nacionalismu.

Stejně jako u myšlenek, které formuloval Dógenés ze Sinopé, je i zde ale nutné vnímat dobový kontext. Kantův kosmopolitismus vznikl v době pozdních evropských monarchií 18. století. Kantův kosmopolitismus je myšlený jako kritika soudobého absolutistického státního zřízení a evropských dynastických monarchií (Cheah, 2006).

Evropský nacionalismus v době svého vzniku na druhou stranu fungoval jako společenské hnutí, které se podobně jako Kantova kosmopolitní vize společnosti přímo vymezovala proti absolutistickému státu a imperialistickému chování evropských monarchů (Anderson, 1991). Ze současného úhlu pohledu je tato historická skutečnost téměř až ironická, ale doby, kdy kosmopolitismus a nacionalismus sdílely ve svých ideálech společné úvahy, nejsou až tolik vzdálené.

Podobu tohoto vztahu myšlenek a ideálů do dnešní podoby změnil skrze své úvahy až Karl Marx. Ten se profiloval jako filozofický zastávce socialistické verze kosmopolitismu a předpokládal mimo jiné, že celosvětová dělnická revoluce musí být namířena proti národnostnímu státnímu zřízení, které užívá koncept národa pouze jako ideologický nástroj k útlaku svých vlastních občanů za účelem udržení moci (Cheah, 2006).

1.1.3 Kosmopolitismus v současnosti a v kontextu globalizace

Myšlenky kosmopolitismu po konci studené války a postupem vlády globálního neoliberalismu zažívají určité vzkříšení. Vznikl sice globální obchodní systém, který umožnil skrze rozvoj mezinárodní spolupráce a komunikačních technologií kosmopolitním ideálům se rozvíjet, zároveň ale stejný globální systém dále prohloubil již existující nerovnosti mezi globálním severem a jihem. Země globálního jihu tak často zaostávají jak v demokratickém, tak i v ekonomickém rozvoji. V tomto kontextu Cheah (2006) popisuje základní ideály moderní konceptualizace kosmopolitismu jako komplexního propojení tří následujících argumentů:

1. Solidarita ve své kulturní a politické podobě se spojeným politickým vlivem již v současnosti nemůže být dále omezována pouze na suverénní národní státy, protože postupující procesy globalizace značně omezili vliv mnoha klíčových funkcí, z kterých národní státy do této doby odvozovali svoji legitimitu (Cheah, 2006).
2. Existující globální sítě společně vytvořili svět, který je vzájemně natolik propojený, že lidé mají možnost vytvářet nevládní organizace, instituce a sociální hnutí, které mohou mít ve svých politických cílech globální dosah. Stejně tak se díky zmíněným sítím ve světě postupně vytváří i globální politické povědomí (Cheah, 2006).
3. Globální politické povědomí je založené na solidaritě, která konceptuálně vychází z demokratických principů globálního severu. Toto povědomí následně vytváří téměř až samostatný cyklus občanské podpory a zpětné vazby se zmíněnými nevládními organizacemi, institucemi a sociálními hnutími s globálním dosahem (Cheah, 2006).

Zejména druhý a třetí z těchto argumentů ve svém vzájemném propojení vytvářejí teoretické základy pro síť globální občanské společnosti. Antropolog a teoretik globalizačních studií Appadurai (1993) v tomto ohledu unifikoval globálně fungující nevládní organizace, větší filantropická hnutí, náboženská hnutí, samostatně fungující komunity a uprchlíky pod jednu teoretickou střechu postnacionálních sociálních formací a představuje hypotézu, podle které tyto organizace fungují jako *příklady a inkubátory post-nacionálního globálního řádu* (Appadurai, 1993, s. 421).

Autor v rámci této představy také naznačuje, že politická a sociální hnutí s globálním dosahem mají díky globálním organizačním sítím a moderním technologiím komunikace možnosti efektivně překonávat státní hranice, které dříve mohly komunikaci omezovat (Appadurai, 2000).

Na základě těchto teorií se může na první pohled zdát, že konflikt mezi kosmopolitismem a nacionalismem zmíněný v předchozí podkapitole stále trvá. Některé modely kosmopolitismu si sice názorově udržují od konceptů spojených s národnostním státem odstup, ale pravá podoba jejich vztahu, když vynecháme extrémní příklady obou názorových proudů, kterým se od veřejnosti dostává disproporčně více pozornosti oproti těm umírněnějším, je spíše definována formou vzájemně konstruktivní rivality než vzájemným odporem.

Příkladem toho může být koncept zakořeněného kosmopolitismu (Appiah, 1997). Tento modernizovaný model kosmopolitismu je zajímavý tím, že na rozdíl od představ jinak dominujícím kosmopolitnímu diskurzu nepředstavuje kritiku či odpor vůči národnostním státům. Naopak tato forma kosmopolitismu otevřeně uznává roli národnostního státu jako strážce liberálních hodnot (Otsby, 2018). Zásadní je zde propojení mezi současným kosmopolitismem, liberalismem a patriotismem: *„Kosmopolitismus vyvěrá ze stejných zdrojů, které živí liberalismus, protože je to rozmanitost lidských forem života, která poskytuje slovní zásobu jazyka podle individuální volby. A vlastenectví vyvěrá z liberalismu, protože stát vymezuje prostor, ve kterém zkoumáme možnosti svobody. Pro zakořenění kosmopolity je toto všechno z jednotného zdroje.“* (Appiah, 1997, s. 633)

Za zvýraznění zde stojí jeden konkrétní aspekt zakořeněného kosmopolitismu, který se v různých podobách prolíná všemi ostatními formami kosmopolitního diskurzu. Jde o sdílený zdroj hodnot napříč všemi kulturami, který je základem pro budování vzájemného porozumění. Appiah (2006) tento zdroj přímo nazývá „*slovník hodnot*“, ale zdůrazňuje přitom často zamlčovaný fakt mezi obhájci kosmopolitismu, že společná slovní zásoba není vždy absolutní zárukou porozumění všech zúčastněných stran (Appiah, 2006, s. 57).

1.2 Význam globalizace pro občanskou společnost

1.2.1 Globalizace a její procesy v kontextu občanské společnosti

Globalizace, její procesy a následně také globalizovaný svět, jak ho dnes známe, navazují na myšlenky kosmopolitismu v tom smyslu, že vytváří otevřený prostor pro hlubší a systematickou politickou spolupráci na projektech či iniciativách mezinárodního charakteru. S tím také vzniká prostor pro demokratizaci a občanskou participaci na řešení globálních problémů, mezi které se řadí např. klimatická krize, migrace a v kontextu dnešních událostí také válka na Ukrajině.

Globalizace a formy jejího vlivu na společnost a svět jsou v akademické literatuře většinou časově spojovány se změnami v rámci posledního půl století. Je nutné říct, že vzhledem ke kontinuální a stále se prohlubující provázanosti globalizace s moderní společností se také vnímání globalizace neustále rozvíjí.

Díky tomu bývají formy jejího vlivu definovány mnoha způsoby podle specializace či zaměření konkrétních autorů či výzkumníků. Mimo základní ekonomické dopady, můžeme ve spojení s globalizací hovořit např. také o dopadech politických, kulturních, klimatických, psychologických či technologických. Tato rozmanitost způsobů definování vlivů globalizace je dána také tím, že globalizace je sama o sobě značně nevymezeným fenoménem, který pro přesnější definici postrádá všeobecně aplikovatelnou koherentnost či ukotvenost ve svém vývoji.

Základní ekonomická definice o ní hovoří jako o samovolném procesu změn mířících k růstu tržních výnosů skrze integraci dříve uzavřenějších národních ekonomik do jednoho globálního a otevřenějšího ekonomického systému. (Neumann, 2013). Mezi hlavní rysy těchto změn patří především razantní růst množství obchodovatelného zboží či služeb na mezinárodní úrovni, růst podílu rozvojových zemí na mezinárodním obchodu skrze export svých vlastních produktů na mezinárodní trh a také všeobecný růst rychlosti a objemnosti finančních toků na mezinárodní i lokální úrovni (Mezřický, 2006).

Ekonom Oman (1996) k těmto ekonomickým změnám připojuje ještě lidské měřítko mezinárodní migrace a následně také stručně definuje globalizaci jako „*růst ekonomických aktivit napříč národními a regionálními hranicemi, jenž se projevuje zrychleným pohybem zboží, služeb a vlastnických práv prostřednictvím toků obchodních, investičních a pohybem lidí prostřednictvím migračních toků.*“ (Oman, 1996, s. 5)

Za počátek globalizace jsou pokládány dvě převážně propojené události ekonomického charakteru ze začátku 70. let minulého století. První z nich bylo uvolnění vazby největších národních měn na americký dolar skrze pevné směnné kurzy měn. Toto uvolnění totiž umožnilo zavedení globálně užívaného systému volně plovoucích kurzů. Za druhou klíčovou událost je poté považována ropně-energetická krize roku 1973, která je hlouběji spojená s tehdejším geopolitickým vývojem na Blízkém východě a ekonomickými reakcemi Západu závislého na ropě a jiných energetických surovinách z dané oblasti.

Nepřímým, ale výrazným následkem těchto událostí byl vznik volného ekonomického prostoru vhodného pro tvorbu a expanzi nadnárodních obchodních korporací, které se v systému více integrovaných národních ekonomik naučily cíleně maximalizovat své zisky a tvorbu kapitálu (Mezřický, 2006). Zde stojí za zmínku, že téma počátku globalizace je také v jistých ohledech stále předmětem akademických debat. Někteří autoři totiž na základě silné provázanosti globalizace s kapitalismem argumentují, že skutečný počátek globalizace zapadá spíše do druhé poloviny 19. století, kdy se kapitalismus začal v západním světě zřetelně ukotvovat jako preferovaný systém řízení ekonomiky a obchodu (Neumann, 2013).

Celkový vliv globalizace je však daleko komplexnější a neomezuje se pouze na vliv v ekonomickém či obchodním spektru. Přímo v kontextu občanské společnosti jsou dopady globalizace na moderní společnost rozebírány např. skrze percepce rizik, podle které významný sociolog Ulrich Beck vytvořil koncept rizikové společnosti (Beck, 1986). V tomto konceptu autor rozebírá různá rizika, mezi která se např. řadí také globalizační procesy působící na sociální jednání jednotlivců a skupin uvnitř celé společnosti skrze neustálé vyvolávání strachu a nejistoty.

Tyto pocity, které jsou často vyvolávány komunikací různých informací, vedou lidi k uvažování nad důsledky jejich jednání či rozhodnutí a nutí je hledat alternativní řešení jejich problémů (Suša, 2005). Občanská společnost a organizace v jejích strukturách se v tomto mnoho-informačním kontextu musí poté stále častěji zabývat problémy s globálním dosahem, které se svou komplexností často vymykají možnostem jejich vlivu. Jedná se především o problémy globálních ekonomických a sociálních nerovností, sociální segmentace, nezaměstnanosti, vyloučení, marginalizace a životního prostředí (Suša, 2005).

Občanská společnost dostává také prostor v rámci teorie o politické globalizaci⁴. Císař (2005) v kontextu politické globalizace hovoří o třech možných způsobech politické interpretace globalizace a její demokratizace na nadnárodní úrovni. Shrnuje v nich především současné způsoby jejího vnímání ve spojení s mocenským rozhodováním na globální úrovni, ve kterých reflektuje i zapojení občanské společnosti:

1. Marxistická interpretace tvrdí, že v současném globalizovaném světě již nerozhodují jednotlivé národnostní státy či jejich federace, ale ekonomický nátlak vlastníků kapitálu: „*Zatímco v poválečném období se (alespoň v rámci průmyslově vyspělého světa) podařilo tržní síly spoutat nástroji keynesiánského řízení ekonomiky, dnešní globalizace dává kapitálu volnou ruku a podřizuje stát jeho diktátu. Podle principů neoliberální ideologie tak dochází k celkovému podřízení sociálních vztahů imperativům trhu.*“ (Císař, 2005, s. 88-89)
2. Realistická interpretace prosazuje úhel pohledu, ve kterém je to především vojenská moc, jenž má v globalizovaném světě rozhodující slovo. Nejmocnějším globálním hráčem je v současnosti USA (Waltz, 1999). Tato interpretace tedy spojuje procesy amerikanizace a globalizace v jeden širší mechanismus, který dále interpretuje „*jako produkt liberálního světového řádu vnuceného po 2. světové válce ostatnímu světu Spojenými státy.*“ (Císař, 2005, s. 89).
3. Občansko-kooperativní interpretace, v návaznosti na stále výraznější zapojení hlasů veřejnosti spojovaných s občanskou společností do procesů globálního rozhodování, zdůrazňuje význam individuálních aktérů sdružených v globálních sítích (Císař, 2005). Čím se tato interpretace odlišuje od ostatních, je především

---

⁴ Politický typ globalizace má k fungování občanské společnosti ze všech zmíněných typů možná nejbližší co se týká vlivu: „*A právě rostoucí počet transnacionálních občanských iniciativ je chápán jako jeden z prominentních projevů politické globalizace.*“ (Císař, 2005, s. 88)

její vnímání podílu moci v rukách občanů v rámci globalizované společnosti: „Podle optimistických předpovědí by vstup občanské společnosti na globální úroveň mohl vést k podřízení mezinárodně-politických rozhodnutí veřejné kontrole.“ (Císař, 2005, s. 89)

1.2.2 Antiglobalizační hnutí a odkaz v občanské společnosti

V kontextu globalizace a občanské společnosti bylo antiglobalizační hnutí přímou reakcí na globalizační procesy na konci minulého století a do značné míry symbolizovalo postupující změnu ve vnímání jejich dopadů na společnost a svět. Hnutí se svým krajně opozičním postojem vůči globalizaci a organizacím v jejím čele odlišuje od mezinárodních hnutí za lidská práva či za ochranu životního prostředí, která vznikla spíše v souvislosti s rozvojem „*mezinárodních norem a režimů a institucí, které jim vládnou*“ než jako odpověď na globalizaci (Tarrow, 2002, s. 236). Mezi zmíněné organizace v čele globalizace se řadí např. Mezinárodní obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond, Světová banka či G7.

V 90. letech se odpor ke globalizaci ve spojení s kritikou neoliberálního ekonomického přístupu, který se projevoval v širkové deregulaci trhu a finančních toků vyvázaných z jakékoliv společenské odpovědnosti, formoval okolo obav a nejistot z dlouhodobých společenských a ekologických dopadů globalizace. Tyto obavy jako reakce na neudržitelnost a nespravedlnost globalizace se staly základními kameny celosvětového antiglobalizačního hnutí, které také někdy bývá označováno jako *Hnutí za globální spravedlnost* (Navrátil, 2009).

Požadavky hnutí byly v závislosti na lokálních kontextech mírně rozdílné, ale všeobecně apelovaly především na demokratizaci a zvýšení společenské odpovědnosti svých vlád na globální úrovni. Charakteristickým rysem tohoto požadavku byla především regulace ekonomické moci jednotlivých států, finančních a obchodních organizací skrze různé mezinárodní smlouvy a závazné agendy o společenské odpovědnosti. Pravidla těchto závazků měla být poté založena nejen na komunikaci mezi zúčastněnými státy a organizacemi, ale i na veřejném souhlasu občanů v rámci globální občanské společnosti (Kaldor, 2003). Cílem tedy bylo obecně podřídit větší demokratizaci nejen mezinárodní obchod, ale také mezinárodní politiku. Garantem celého procesu měly být poté především mezinárodní nestátní organizace, kterým mělo

být umožněno se zapojit do globálních procesů jako relevantním hráčem s reprezentativní mocí, kterou mají běžně demokraticky zvolení zástupci občanů (Císař, 2003).

Výraznou vlastností hnutí byla schopnost mobilizace občanů k organizovaným protestním akcím cíleným proti politice mezinárodních organizací finančního či obchodního zaměření. Tyto organizace v očích protestujících byly přímo zodpovědné za negativní dopady globalizace na společnost a planetu. Podle Navrátila (2009) je z hlediska diskurzu tehdejších názorových proudů možné rozlišit několik důvodů, které v synergii utvářely sílu mobilizačních schopností hnutí. Těmito důvody bylo volání po oddlužení zemí třetího světa, úprava role G7 jako příliš mocné politické instituce, posílení a upevnění role OSN, větší ochrana lidských práv, odpor proti liberalizaci světového trhu ve spojení s kritikou mezinárodních obchodních či finančních organizací a všeobecné oživení socio-ekonomických témat v politické debatě (Navrátil, 2009).

Síla mobilizačních schopností hnutí se začala projevovat skrze masivní protesty již koncem 80. let při různých setkáních výše zmíněných organizací, jako bylo např. zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Berlíně roku 1988 nebo oslavy 50. výročí Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Madridu roku 1994 (Císař, 2003; Navrátil, 2009). Za symbolický vrchol mobilizačních schopností antiglobalizačního hnutí jsou ale všeobecně považovány události spojené s masovým protestem uspořádaným při 3. mezivládní konferenci Světové obchodní organizace na podzim roku 1999 v americkém Seattlu, které díky svému několikanásobnému rozsahu a násilným střetům mezi protestujícími a pořádkovými silami policie, bývají souhrnně označovány jako *Bitva o Seattle* (Kaldor, 2000; Císař, 2003; Navrátil, 2009).

Cílem této protestní akce bylo původně vytvořit lidský řetěz okolo sportovního stadionu, ve kterém byla zmíněná konference uspořádána, a upozornit tak všechny její účastníky (a přes přítomná média současně i celý svět) na dopady globalizace způsobené zájmy obchodních organizací. Podle tehdejších policejních odhadů se této události zúčastnilo okolo 14 tisíc lidí, ale podle nezávislých pozorovatelů a pořadatelů se celková účast pohybovala spíše kolem 30 tisíc lidí (Císař, 2003).

Neplánované násilné střety mezi účastníky a pořádkovými silami policie si sice na jednu stranu získaly více mediální pozornosti než plánovaná kritika globalizačních procesů. Na druhou stranu ale celkový rozsah protestu s násilným vyvrcholením také potvrdil, že nemalá část občansky angažované společnosti přes své dílčí rozdílnosti vnímá

globalizační procesy jako celosvětově závažný problém, vůči kterému je potřeba se důsledně vymezovat a hledat řešení.

Někteří autoři antiglobalizačnímu hnutí připisují jen zásluhy za vytvoření diskurzu proti procesům neoliberální globalizace a za změnu ve společenském vnímání mezinárodních obchodních organizací, které se od té doby musely pod tlakem veřejnosti naučit své chování a praxi více reflektovat (Stiglitz, 2002; Dryzek, 2012).

Kaldor (2000) naproti tomu popisuje události v Seattlu nejen jako symbolický vrchol hnutí vymezujících se proti dopadům globalizace, ale také jako okamžik zrození či obnovení myšlenky o globální občanské společnosti. Tuto myšlenku podpírá o tvrzení, že daná událost vycházela ze společenského odmítnutí nastavených globálních procesů, a tak svým rozsahem přímo vedla ke vzniku globální občanské sítě propojující *„nová transnacionální sociální hnutí a nevládní organizace zabývající se globálními tématy, jako jsou životní prostředí, válka, bída, ženská práva atd.“* (Kaldor, 2000, s. 110).

1.3 Globálního občanství a globální občanská společnost

1.3.1 Rozbor globálního občanství

Teorie a parametry občanství jsou pod neustálým vlivem dobových událostí a trendů, jako jsou globalizace, migrace, či lidská práva. Tyto politické, ekonomické či sociální síly působící na lokálních, národních či globálních úrovních dnes proměňují dříve nedotknutelný vztah mezi občanem a státem (Lough a Moore McBride, 2014). V daném směru Brooks a Waters (2011) odkazují především na sociální fenomén transnacionalismu a současných možností migrace: *„Prostřednictvím transnacionalismu se občanství proměnilo: nová generace „hypermobilních“ supermigrantů vnímá občanství jako něco, co je třeba sbírat... V důsledku toho se ve vztahu k současnému transnacionalismu zdá, že občanství ztratilo hodně ze svého původního významu, alespoň mezi elitami. To je zjevně nejdůležitější, pokud jde o takzvané afektivní aspekty občanství – pocity sounáležitosti, hrdosti a odpovědnosti.“* (Brooks a Waters 2011, s. 133)

Globální občanství vychází z kosmopolitních myšlenek a morálky odkazujících se na imperativ morální zodpovědnosti každého člověka za důstojné postavení všech ostatních lidí v rámci globálního společenství, ale čerpá také z řady dalších oborů, jako je například politologie, sociologie, psychologie či pedagogika (Kearn, 1992; Albanesi et al., 2019). Globální občanství se v tomto smyslu tedy odvíjí od pocitu sounáležitosti s celým lidstvem, se kterým je dále každý člověk skrze různé životní aspekty propojen na

lokální i globální úrovni. Ve stejném duchu je na studia v zahraničí, mezinárodní stáže, mezinárodní dobrovolnictví či jiné formy cestování nahlíženo jako na aktivity podporující tvorbu názorů spjatých s globálním občanstvím (Abdi a Shultz, 2008; Battistoni et al., 2009).

Definice globálního občanství se poté odlišují v interpretacích různých aspektů občanství, včetně jejich praktického uplatněním v globálním či lokálním měřítku. Komplexní model spojující různé definice v jeden celek, sestavený s ohledem na proces vzdělávání ke globálnímu občanství v rámci formálního občanského vzdělávání, předložilo UNESCO (2015). Rozlišuje tři hlavní konceptuální dimenze globálního občanství, které reflektují kognitivní, socioemocionální a behaviorální dimenze vzdělávání. Tyto dimenze jsou dále podle požadavků na výsledky vzdělávání ke globálnímu občanství rozloženy na sub-dimenze osobnostních rysů, které shrnují, jaké znalosti, způsoby uvažování, pocity a způsoby chování by měl ideálně mít, vnímat a zastávat globální občan:

1. Kognitivní dimenze: *„Získávat znalosti, porozumění a kritické myšlení o globálních, regionálních, národních a místních problémech a o provázanosti a vzájemné závislosti různých zemí a populací.“* (UNESCO, 2015, s. 15)
2. Socio-emocionální dimenze: *„Mít pocit sounáležitosti se společným lidstvem, sdílení hodnot a odpovědnosti, empatie, solidarita a respekt k odlišnostem a rozmanitosti.“* (UNESCO, 2015, s. 15)
3. Behaviorální dimenze: *„Jednat efektivně a zodpovědně na místní, národní a globální úrovni pro více mírový a udržitelný svět.“* (UNESCO, 2015, s. 15)

Odlišný, ale tematicky blízký konceptuální model pro potřeby empirického zkoumání globálního občanství vytvořili Morais a Ogden (2011). Tento model pozoruje tři hlavní vlastnosti globálního občanství, které dále rozkládá na subdimenze konkrétních témat spojených s danými vlastnostmi:

1. Společenská zodpovědnost: *„Globální spravedlnost a rozdíly – Altruismus a empatie – Globální provázanost a osobní zodpovědnost“* (Morais a Ogden, 2011, s. 447)
2. Globální kompetence: *„Sebeuvědomění – Interkulturní komunikace – Globální znalosti“* (Morais a Ogden, 2011, s. 447)

3. Globální občanské zapojení: „*Participace v občanských organizacích – Politický hlas – Globální občanský aktivismus*“ (Morais a Ogden, 2011, s. 447)

Byram (2008) ve svém modelu interkulturního občana více zdůrazňuje význam interkulturních kompetencí jako vzdělávacího nástroje: „*Stát se interkulturním občanem zahrnuje změnu... ve vnímání sebe sama a chápání svých vztahů k ostatním v jiných sociálních skupinách. Tam, kde je kladen zvláštní důraz na učení být demokratickým občanem, je účelem vzdělávací umožnit jednotlivcům rozpoznat zvláštnosti všech skupin a jejich kultur, a zároveň je vidět v kontextu univerzálních lidských hodnot a aspirací.*“ (Byram, 2008, s. 187)

Podpůrci globálního občanství všeobecně zastávají názor, že občanství nemusí být navázané na státní příslušnost a národnostní koncept občanství ve své geografické omezenosti skrze hranice jednotlivých států selhává v pochopení možnostech vnímání lidské individuální příslušnosti ke globálnímu společenství (Davies et al. 2005; Schattle, 2008). Staeheli v tomto směru hovoří o *nové prostorovosti občanství* (Staeheli 1999, s. 61), podle které hranice národních států nejsou v současnosti již nutným vymezením pro občanství, protože v současném globalizovaném světě jsou v podstatě všechny demokratické státy propojené skrze různé mezinárodní instituce fungující vně i mezi státy (Staeheli, 1999).

Zde je také potřeba reflektovat vliv teorie intersekcionality. K této původem feministické teorii se často odkazují akademici, občanská hnutí či kolektivy, kteří se ve své činnosti zabývají tématikou socioekonomické spravedlnosti. Teorie intersekcionality se totiž zakládá na rozboru soudobých mocenských struktur a hierarchií, a jejich provázaností se strukturami diskriminací či nespravedlností ve společnosti (Kolářová, 2018). Velký potenciál má poté podle Yuval-Davisové (2006) tato teorie také jako možný nástroj k podpoře lidskoprávních iniciativ skrze mezinárodní instituce a jiné hráče na globální úrovni (Yuval-Davis, 2006).

Poměrně novou teorii intersekcionality vytvořila v roce 1989 Crenshawová, která ji o pár let později dále rozvedla v rámci svého výzkumu pracovních zkušeností žen z afroamerické komunity v USA (1991). Podle závěrů dané studie se Afroameričanky na pracovním trhu denně setkávají s kombinací strukturálních, politických a reprezentativních forem intersekcionalních diskriminací. Souběžně ovlivňují nestálou

podobu jejich vrstevnatých sociálních identit, které v kontextu popisované teorie také na místě vzájemného průniku zmíněných forem diskriminací vznikají (Hopkins, 2019).

V rámci debaty o občanství hraje teorie intersekcionality roli v otázce významu občanství jako sociální identifikace. Nastihuje vysoce individualizovaný způsob vnímání občanství jako vrstvy sociální identifikace, kterou lidé dostávají či přijímají jako jen další vrstvu své identity po jiných vrstev, jako jsou například pohlaví, schopnosti či životní styl (Yuval-Davis, 2007). V kontextu této práce to znamená, že se jeden člověk v rámci své vrstevnaté sociální identity může vnímat jako občan České republiky a globální občan zároveň, aniž by se tyto vrstvy vzájemně vylučovaly.

Globální občan může následně teoreticky vnímat a uplatňovat své občanství jako identitu například skrze participaci v mezinárodních nevládních organizacích či v sociálních hnutích, které skrze své mezinárodní sítě a organizační struktury můžou poskytovat prostor ke globálně laděné participaci na prosazování různorodých témat, a zastupovat tak do určité míry garanční roli národních států na mezinárodní úrovni (Císař, 2005; Lough a Moore McBride, 2014). Debata o globálním občanství je také jedním z nepřímých důsledků dlouhodobého globálního vývoje od konce 2. světové války charakterizovaného zvyšující se mezinárodní spoluprací, rozvojem mezinárodních institucí, nestátních organizací, sociálních hnutí, obchodních korporací a mezinárodní lidskoprávní agendy.

Někteří autoři podporující globální občanství podle Ondřeje Císaře (2005) zastávají také názor, že by reálné zakotvení konceptu globálního občanství mohlo být v budoucnosti prospěšné při hledání východisek problematických globálních záležitostí:

„Tito autoři (nejvýrazněji reprezentovaní britským teoretikem D. Heldem) věří v prospěšnost a možnost demokratizace globálních politických institucí a rozvoje globálního politického občanství, které by mělo být základem skutečně spravedlivé „globální společnosti“ schopné čelit rostoucím globálním nerovnostem, bídě, degradaci životního prostředí i neoimperiálním ambicím v současnosti dominantních globálních hráčů. I ti by totiž měli být podřízeni všeobecně platným pravidlům, která by všem jednotlivcům poskytovala rovný ohled a představovala by tak základ globální republiky rovných světoobčanů.“ (Císař, 2005, s. 98)

1.3.2 Aktivní rozměr globálního občanství

Aktivní rozměr globálního občanství rozvíjí aspekt možností uplatnění globálního občanství k aktivní občanské participaci na různých úrovních. Odlišnost mezi aktivním a pasivním občanstvím je obecně možné definovat tak, že pasivní občanství je čistě o užívání si statusu občana, zatímco aktivní občanství je o užívání statusu občana ke konkrétním způsobům aktivního občanského zapojení. Aktivní globální občanství lze poté vnímat jako způsob identifikace v kontextu globálního společenství, ve kterém se občané participují ve společnosti podle kosmopolitní morální zodpovědnosti a hodnot demokracie, lidských práv, vzájemného respektu a nenásilnosti (Kearn 1992; Schattle, 2008).

V tomto kontextu jsou dnes již zavedené sítě a struktury mezinárodních nestátních organizací či sociálních hnutí vnímány jako možné nástroje aktivní občanské participace v mezinárodním rozměru (Desforges, 2004; Císař, 2005; Lough a Moore McBride, 2014).

Davies (2006) ve své práci o možnostech výchovy ke globálnímu občanství předkládá model aktivního globálního občanství na třech univerzálních principech:

1. Globální občan chrání principy sociální spravedlnosti. To znamená, že pokud zaznamená projev této nespravedlnosti, je hned připravený osobně jednat. Samotný soucit s postiženými nespravedlností nestačí, protože bez aktivní reakce na nespravedlnost nemá soucit žádný okamžitý dopad.
2. Lidská práva mají pro aktivní globální občany směrodatnou hodnotu. Znalost základních lidských práv je totiž vnímána jako nepostradatelná pro rozpoznávání a reagování na jakoukoliv formu nespravedlnosti či útlaku ve společnosti. Stejně jako u ochrany sociální spravedlnosti je také u ochrany lidských práv potřeba být připraven osobně jednat.
3. Schopnost vnímat a respektovat kulturní odlišnosti vychází z touhy po poznání, která musí být neustálá. Moderní kultura není totiž odvozena jen z národního původu, lokálních tradic či individuální výchovy, ale také z kontextů světového dění, na které mají dopady globalizačních procesů značný vliv. Zájem o neustálé poznávání kulturních odlišností poté funguje jako klíč k udržení si nadhledu a cílevědomosti při aktivní občanské participaci (Davies, 2006).

1.3.3 Rozbor globální občanské společnosti

Stejně jako globalizace a globální občanství je také globální občanská společnost značně abstraktní v možnostech teoretického definování. Autoři zabývající se touto problematikou čerpají informace sice převážně ze vzájemně si blízkých oborů společenského zaměření, ale samotné definice konceptu se obsahově odlišují jedna od druhé. Mnohokrát i jen na základě toho, co považují jednotliví autoři při definování občanské společnosti subjektivně za důležité. Příležitostně lze definice rozdělit alespoň dle míry podpory či kritice ke konceptu, ale ani v tomto ohledu není nasnadě ucelená hranice pro rozdělení.

Tuto mnohotvárnost konceptu zohledňují při popisu často i samotní autoři. Například Amoores a Langley (2004) ve své společné práci shrnují danou problematiku tak, že celou moderní historií vývoje konceptu globální občanské společnosti prostupuje více vliv různých politických hráčů než akademických výzkumníků a jejich teorií. Tato provázanost konceptu globální občanské společnosti s politickými zájmy vede k tomu, že se koncept ve veřejné debatě často používá jen k rétorickým účelům, pro které jsou přetrvávající či vznikající nejasnosti okolo globální občanské společnosti nepodstatné (Amoores a Langley, 2004).

Nutné je mít také na paměti, že filozofické základy konceptu globální občanské společnosti můžeme datovat do Evropy 18. století a doby osvícenství, kdy filozofové jako již zmíněný Immanuel Kant vytvářeli vize mezinárodního míru postaveného na univerzální občanské společnosti, se kterou by jednotlivé státy sdílely svoji legitimní moc k mezinárodnímu prospěchu (Kaldor, 2003; Keane, 2003). Koncept je historicky spjatý s moderní západní společností a s jejím vývojem. Dryzek (2012) v tomto ohledu předpokládá, že by se časem mohl význam globální občanské společnosti změnit, stejně jako se podle něj změnil význam konceptu udržitelného rozvoje poté, co se do jeho utváření na globální scéně zapojily obchodní korporace, které ho přiblížily modelu neoliberálního ekonomického rozvoje (Dryzek, 2012).

Dynamický je podle různých autorů také vztah globální občanské společnosti s národními státy, který nemusí být navzdory předpokladům antagonistický ve smyslu, že globální občanská společnost musí pro svou legitimitu na mezinárodní scéně nutně usilovat o změnu globálního řádu a o legitimitu dnes náležící národním státům. Globální občanská společnost totiž bez národních států nemůže reálně fungovat. Většina aktérů

v rámci globální občanské společnosti má totiž svá sídla a členské základny v demokratických národních státech, které jim skrze svá právní prostředí efektivně nabízejí právní ochranu a prostor k jejich existenci (Chambers a Kopstein, 2006). V tomto spleťtém teoretickém kosmu může být pro určité autory zásadní charakteristikou globální občanské společnosti např. rostoucí spolupráce a provázanost mezi sociálními hnutími a mezinárodními nevládními organizacemi (Císař, 2004).

Jiní autoři potom mohou v kontextu současné společnosti a rozvoje komunikačních technologií vnímat globální občanskou společnost jako neustále rostoucí síť všemožných činností občanského či politického charakteru, která díky rychlé komunikaci přes internet již není omezené hranicemi národních států (Bennett, 2003). V tomto ohledu mohou být poté za členy globální občanské společnosti považováni také tvůrci a konzumenti obsahu médií, publicisté, akademici, různé nadace, organizačně neukotvení aktivisté nebo členské sítě založené na společné víře či hodnotách (Dryzek, 2012).

Další autoři vnímají globální občanskou společnost jako ideového nástupce antiglobalizačního hnutí, které na přelomu tisíciletí zanechalo svůj odkaz ve veřejné paměti skrze masivní protesty namířené proti činnostem mezinárodních obchodních organizací, jako je např. Mezinárodní měnový fond (Kaldor, 2000; Císař, 2005). V této interpretaci tedy funguje globální občanská společnost v návaznosti na antiglobalizační hnutí jako reakce na současné globalizační procesy.

Zajímavý způsob popisu globální občanské společnosti také představuje její vnímání jako platformy pro diskurzivní reprezentaci občanů (Keck, 2004; Dryzek a Niemeyer, 2008). Podle této definice fungují členové globální občanské společnosti jako představitelé určitých diskurzů spojených s jejich aktivitami, které na globální scéně zastávají či prosazují. V tomto kontextu např. Greenpeace zastává roli významného představitel diskurzu ochrany životního prostředí, zatímco např. Amnesty International na globální scéně funguje jako představitel diskurzu ochrany lidských práv a svobod (Dryzek, 2012).

Všechny zde představené úhly pohledu na globální občanskou společnost se navzdory své vzájemné odlišnosti zakládají na přibližně stejných ideálech, které globální občanská společnost symbolizuje nebo zastává:

„Globální občanská společnost slibuje všechno, co zavedená mocenská centra postrádají: otevřenost, publicitu, zdvořilost, inkluzivitu, širokou škálu hodnot, potenciálně širokou škálu účastníků, soutěž a reflexivitu.“ (Dryzek, 2012, s. 105)

Poměrně všestrannou definici, která reflektuje většinu zde zmíněných možností definování globální občanské společnosti, a zároveň také nahlíží na rozmanitost jejich členů či vztahovou dynamiku s národními státy, podává Mary Kaldor:

„Jinak řečeno, globální občanská společnost je platforma obývaná aktivisty (nebo post-marxisty), mezinárodními nevládními organizacemi a neoliberály, stejně jako národními a náboženskými skupinami, kde se debatuje, vede kampaň pro (či proti), vyjednává nebo lobbuje za dohody, které utvářejí globální vývoj. Neexistuje jedna globální občanská společnost, ale mnohé, které ovlivňují řadu problematik, jako jsou lidská práva, životní prostředí a tak dál. Není demokratická; není tu žádný proces volby a na globální úrovni by ani být nemohl, protože to by vyžadovalo světový stát.“ (Kaldor, 2003, s. 590–591)

O něco více empirické uchopení konceptu globální občanské společnosti se snaží ještě *London School of Economics and Political Science*, která každoročně publikuje *Global Civil Society Yearbook* soustředící se na analýzu aktivit mezinárodních nevládních organizací a vnímá je jako základ globální občanské společnosti (Císař, 2005). V těchto publikacích je možné sledovat určité trendy v rámci dlouhodobého vývoje globální občanské společnosti. Jedním je např. dodnes neustále rostoucí počet mezinárodních nevládních organizací, z nichž většina sídlí v Severní Americe nebo v západní Evropě.

Tento rostoucí trend by mohl být na první pohled vnímán jako důkaz, že globální občanská společnost je primárně koncept centralizovaný v zemích globálního severu (Kaldor et al., 2003). Tomu ale podle Kaldor (2003) odporuje druhý sledovaný trend, který ukazuje že v posledních několika dekádách pomalu roste počet nových mezinárodních nevládních organizací sídlících i v jiných částech světa (Kaldor et al., 2003). Podle těchto informací se globální občanská společnost mimo neustálý růst také postupně decentralizuje, a stává se tak skutečně globální ve svém rozsahu.

1.3.4 Kritiky globálního občanství a globální občanské společnosti

Koncepty globálního občanství a globální občanské společnosti mají mimo své akademické zastánce také řadu kritiků, kteří ze skeptického úhlu pohledu rozkládají různé aspekty obou konceptů a poukazují na jejich reálné nedostatky a přílišnou abstrakci. Globální občanství jako koncept v základu posouvá národní občanství na nadnárodní úroveň, a vytrhává ho tak z područí národní identifikace, na které národní státy ideově zakládají svoji legitimitu a celkově i svoji existenci. Z tohoto sociopolitického úhlu pohledu je teorie a praxe občanství pevně spojená s národními státy, které pomocí geograficky vymezených hranic působnosti oddělují občany jako členy jednoho státu od druhého (Davies, 2006). Není proto divu, že globální občanství a globální občanská společnost přitahují pozornost a kritiku ze strany politických zastánců národních států, kteří v nich vidí ohrožení legitimacy a existence státních zřízení.

Tento postoj vůči globálnímu občanství zastává například *Kymlicka*, který vnímá podle antické řecké tradice vztah lidu (*demos*) a národa (*ethnos*) jako nutný základ pro vznik a kontinuální existenci státu. Stejně tak je pro fungování demokracie nezbytně důležitá možnost společné komunikace v jednom jazyce (Kymlicka, 1999; Kymlicka, 2002). Podle Kymlicky nemůže tedy globální občanství existovat už jen z důvodu neexistence globálního státu s jedním společným jazykem. Globální stát by navíc podle něj v závěru jen vedl k redukci možností pro demokratickou participaci (Kymlicka, 2002).

Na globální občanskou společnost poté kriticky nahlíží Anderson a Rieff (2005). Jejich argumenty se zakládají na kritice univerzalistických morálních hodnot globálního občanství a požadavků na demokratickou reprezentativnost. Autoři přisuzují mezinárodním nestátním organizacím a sociálním hnutím status mezinárodních hráčů pouze v teoretické rovině. V kontextu různých globálních hráčů vznikl podle těchto autorů také koncept globální občanské společnosti, ve které se mezinárodní neziskové organizace a společenská hnutí vzájemně propojují a tvrdí o sobě, že díky svým morálním cílům naplňují demokratické předpoklady na demokraticky reprezentativní autoritu k vytváření pravidel pro všechny ostatní hráče v globálním měřítku (Anderson a Rieff, 2005).

Popisují tak především nedostatky v konceptualizaci demokratické reprezentativnosti globální občanské společnosti, která podle nich vyzdvihuje morální cíle a lidskoprávní agendy mezinárodních nestátních organizací, sociálních hnutí a aktivistů jako demokraticky nepodložené nároky na reprezentativnost v globálním rozsahu. Jejich argumentace je postavená na faktu, že občané států nikde po světě nevolí nestátní neziskové organizace jako své zástupce či reprezentanty, protože „*nevládní organizace existují proto, aby odrážely své vlastní principy, nikoli proto, aby reprezentovaly voličskou základnu, na jejíž zájmy a přání by musely reagovat.*“ (Anderson a Rieff, 2005, s. 29)

Jiní autoři jdou v tomto ohledu ještě dál a označují globální občanskou společnost za rozmanitý a nikým demokraticky nezvolený kolektiv intelektuálů a profesionálních aktivistů financovaných bohatými donory z rozvinutých západních zemí, kteří svou činností po světě pouze přispívají k upevňování síly globálních elit a zájmů svých donorů (Heins, 2005; Jordan a van Tuijl, 2006). Podle této skupiny kritiků globální občanská společnost tak vůbec necílí ke změnám v rámci současného neoliberálního řádu k větší demokratizaci. Ondřej Císař v tomto ohledu navíc předpokládá, že pouze občané zemí, které jsou schopné zajistit svým občanům bezpečí doma i na mezinárodní úrovni, se můžou skutečně považovat za členy globální občanské společnosti (Císař, 2005). Globální občanská společnost by tedy realisticky svou činností spíše pomáhala udržovat současný neoliberální řád v pohybu a netvořila by vůči němu, navzdory názorům podporovatelů konceptu, žádnou skutečně demokratickou alternativu či opozici (Amoore a Langley, 2004).

2. Program Erasmus+ a sdílená evropská identita

2.1 Program Erasmus+

2.1.1 Vznik a struktura programu Erasmus+

Erasmus+ jako program zajišťující možnosti studia v zahraničí pro mladé Evropany přímo souvisí s globalizací i s rozvojem globálního občanství. Na globalizaci program navazuje jako evropská iniciativa, postavená na dosažené úrovni propojení a spolupráce v rámci Evropy. K tomu navíc program funguje jako nástroj, který skrze vzdělávání mladých lidí podporuje evropský pracovní trh. Pro rozvoj globálního občanství má program Erasmus+ potě svůj význam především v předpokladu tvorby sdílené evropské identity, která je taky jedním z programových cílů.

UNESCO definuje mezinárodně mobilní studenty jako jedince, kteří záměrně vyrážejí studovat do cizích zemí, kde nemají trvalé bydliště (UNESCO, 2006). Podle této definice můžeme mezinárodní studentskou mobilitu definovat jako moderní fenomén či proces, při kterém mladí lidé cestují do cizích zemí za konkrétním akademickým účelem studia, nebo výzkumu.

O programovém rozvoji a systémové podpoře mezinárodní studentské mobility se začalo v rámci Evropy mluvit v polovině 70. let minulého století, když ministerstva školství vypracovala *Komunitní evropský plán*, který zahrnoval základní principy pro společnou politiku v oblasti mezinárodního vzdělávání (Ruszel, 2018). Uplynula ale dekáda, než na základě těchto dohod v roce 1986 začal vznikat první evropský program zaměřený na podporu mezinárodní studentské mobility. Tento program nesl název *Community Action Programme for Education and Training for Technology* neboli COMETT.

Vznik tohoto programu symbolicky otevřel na mezinárodní politické scéně dveře dalším programům a iniciativám podobného zaměření a v roce 1987 tak mohl vzniknout program Erasmus. V jádru se program sice věnuje rozvoji mezinárodní studentské mobility, ale již od svého počátku byl také koncipován jako nástroj pro rozvoj evropské integrace. Tento cíl je zapsán v zakládajícím dokumentu k programu následovně: „*Posílit interakci mezi občany v různých členských státech s cílem upevnit koncept lidu Evropy.*“ (Rozhodnutí rady, 1987)

Papatsiba (2005) na základě vlastní rešerše oficiálních dokumentací Evropské unie (dále jen EU) identifikovala čtyři důvody, které podle ní vedli k podpoření vzniku programu Erasmus:

1. Absolventi programu získají pro své profesní kariéry predispozice k práci v jiných členských zemích EU, čímž podpoří rozvoj evropského pracovního trhu.
2. Podpora přemísťování zkušeností a technologií mezi členskými zeměmi EU za účelem podpory technologického rozvoje v Evropě.
3. Podpora mezinárodního spolupráce a ukotvení sdílené evropské identity mezi mladými Evropany.
4. Podpora vyššího vzdělání vedoucího systematicky k jazykovým znalostem, interkulturním kompetencím a k dalším schopnostem, např. samostatnosti či iniciativnosti (Papatsiba, 2005).

Dosavadní vývoj programu je poté možné podle Ruszela (2018) a Williamse (2020) rozdělit do šesti fází, během kterých se Erasmus+ postupně transformoval v program zastřešující různé evropské iniciativy spojené s rozvojem internacionalizace ve vzdělávání nebo s evropskou integrací:

1. 1987–1994: Úvodní fáze tvorby programu Erasmus a jeho postupná implementace v rámci legislativy EU na základě dříve uzavřených mezinárodních dohod o spolupráci ve vzdělávání (Ruszel, 2018).
2. 1995–1999: Program Erasmus jako součást programu SOCRATES I., který dříve zastřešoval vzdělávací programy v rámci EU pro lepší vzájemnou spolupráci a hospodaření s dostupnými prostředky ve vzdělávání (Ruszel, 2018).
3. 2000–2006: Program Erasmus jako součást rozšířeného programu SOCRATES II., jehož cílem bylo propagovat význam konceptu celoživotního vzdělávání prostřednictvím podpory studentské mobility, studia jazyků či mezinárodní spolupráce na úrovni univerzit a výzkumů (Ruszel, 2018).
4. 2007–2013: Program Erasmus jako součást programu *Lifelong Learning Programme* neboli LLP. Tento program měl za cíl propagovat význam odborného vzdělávání a podporovat další spolupráci vysokých škol pro potřeby pracovního trhu v Evropě (Ruszel, 2018).

5. 2014–2020: Program Erasmus+ jako samostatný akční evropský program pro vzdělávání, učení, trénování, mládež a sport, jehož cílem je mimo podporování studentské mobility také zvyšování efektivity spolupráce a synergie menších evropských programů a iniciativ podporujících různé aspekty mezinárodního vzdělávání (Ruszel, 2018).
6. 2021–2027: Program Erasmus+ nadále jako akční evropský program pro vzdělávání, učení, trénování, mládež a sport. Pomocí navýšených finančních zdrojů má nově za cíl zapojit do programu širší spektrum organizací a snižovat finanční bariéry spojené se studiem v zahraničí (Williams, 2020).

Za celkové fungování programu Erasmus+ zodpovídá na mezinárodní úrovni především Evropská komise. Ta průběžně spravuje rozpočet, cíle a další kritéria programu, která jsou podstatná pro jeho úspěšné a udržitelné fungování. Dále je Evropská komise také přímo zodpovědná za monitoring, kontrolu a širší výzkum úspěšnosti či dopadů programu. Mezi další zodpovědnosti Evropské komise patří také nepřímé řízení organizací, které pověřuje lokálním administrativním řízením a koordinací programu na úrovni jednotlivých členských států v rámci Evropské unie (Evropská komise, 2021).

V tomto ohledu se většinou jedná o národní agentury jednotlivých členských států pro mezinárodní vzdělávání a výzkum. V České republice tuto roli z pověření Evropské komise a vlády České republiky zastává Dům zahraniční spolupráce, který jako příspěvková organizace spadá přímo pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Tyto agentury mimo dohled fungování programu na úrovni jednotlivých členských států fungují z organizačního úhlu pohledu také jako koordinátoři spolupráce mezi lokálními vzdělávacími institucemi a Evropskou komisí.

Mezi další zodpovědnosti pověřených národních agentur také patří např. lokální monitoring fungování programu, výběr žádostí k financování, informační podpora zapojených vzdělávacích institucí a dalších žadatelů o zapojení, marketing a propagace programu či případně spolupráce s národními agenturami z jiných členských států Evropské unie (Evropská komise, 2021). Samotné instituce vyššího vzdělání musí poté především naplňovat unijní požadavky nutné k získání ocenění *Erasmus Charter for Higher Education*, které jim po získání umožňuje se do programu zapojit.

Specifickou roli v rámci programu zastává mezinárodní organizace Erasmus Student Network neboli ESN. Tato dobrovolnická studentská síť vznikla již v roce 1989 na základě podnětu Evropské unie k rozvoji mezinárodní studentské spolupráce. Činnost organizace se v tomto směru dělí na úrovně mezinárodní, národní a místní. Mezinárodní úroveň představuje výkonný orgán celé organizace, který koordinuje činnost jednotlivých buněk na národních a na lokálních úrovních, kde zastávají potřeby zahraničních studentů a organizují networkingové aktivity pro studenty.

Systémově je poté dnešní podoba programu Erasmus+ vymezená také díky dalším vzdělávacím programům Evropské unie, které do něj byly v minulosti postupně integrovány. Jedná se například o *Erasmus Mundus*, *Edulink*, *Alfa*, *Tempus*, *Mládež v akci* a různé další menší programy mezinárodní spolupráce v oblasti vzdělávání.

Na základě této meziprogramové součinnosti rozvádí Evropská komise oficiální záměry programu následovně: „*Program Erasmus+ má za cíl jít nad rámec těchto programů, neboť podporuje součinnost a vzájemné obohacování v jednotlivých oblastech vzdělávání, odborné přípravy a mládeže, odstraňuje umělé hranice mezi jednotlivými aktivitami a formami projektů, podporuje nové nápady, přitahuje nové aktéry ze světa práce a občanské společnosti a podněcuje nové formy spolupráce.*“ (Evropská komise, 2016, s. 6)

2.1.2 Význam a další rozvoj programu Erasmus+

Program Erasmus+ se od svého vzniku na základě dohod o evropské spolupráci v oblasti vzdělávání postupně rozvinul ve všeobecně nejznámější mezinárodní iniciativu zastřešující projekty studentské mobility v Evropě. Název programu odkazuje na slavného holandského renesančního myslitele a humanistu Desideria Erasma Rotterdamského (1465–1536), ale v angličtině samotný název funguje také jako akronym pro *European Community Action Scheme for the Mobility of University Students*. Znaménko + poté odkazuje na nedávné rozšíření programu o příležitosti mezinárodní mobility pro pracující a studující v odborném vzdělávání. Podle Jonese (2017) znaménko + navíc odkazuje na fakt, že program otevřeně podporuje rozvoj moderního školství pro 21. století a tvorbu prostředí pro rozvoj globálního občanství (Jones, 2017).

Je však méně známým faktem, že samotné zastřešování mezinárodní studentské mobility není hlavním cílem programu. Mezinárodní studentská mobilita v rámci programu pro EU funguje spíše jako multifunkční nástroj k dosahování jiného cíle. Za primární cíl programu je totiž považován rozvoj internacionalizace v evropském vzdělávání skrze podporu mezinárodní spolupráce univerzit na vzdělávacích programech spojených s mobilitou.

Evropská komise rozvádí tento nástrojový význam mezinárodní studentské mobility v rámci programu jako důležitý proces pro rozvoj mezinárodního společenství: *„Z této investice do vědomostí, schopností a kompetencí budou mít prospěch jak jednotlivci, instituce a organizace, tak i celá společnost, neboť přispěje k růstu, zajištění prosperity a sociálnímu začlenění v Evropě i mimo ni.“* (Evropská komise, 2016, s. 5)

Proces internacionalizace lze definovat jako integraci interkulturních, mezinárodních či globálních faktorů do fungování akademického vzdělávání skrze mezinárodní spolupráci univerzit za účelem zvyšování kvality vzdělávání a dalšího výzkumu (Williams, 2020). S internacionalizací se také vytváří prostor, ve kterém mohou být akademické zkušenosti a kvalifikace získané v jednom z členských států Evropské unie uznávány v jiných členských státech Unie, které mezi sebou často nesdílejí jednotnou vzdělávací politiku.

Jacobone a Moro (2015) v tomto kontextu zdůrazňují význam internacionalizace ve vzdělávání jako důležitého procesu pro efektivní rozvoj interkulturních kompetencí u studentů a akademických pracovníků (Jacobone a Moro, 2015). Reálné dopady internacionalizace na interkulturní kompetence poté dokládá množství výzkumů, které např. formálně identifikují studium v zahraničí, jako jednu z možných cest pro utváření a upevňování interkulturních kompetencí (Horn a Fry, 2013).

Za další důležité přínosy pro samotné účastníky programu poté pokládá Evropská komise následující: *„lepší výsledky učení, lepší zaměstnatelnost a lepší možnosti profesního uplatnění, větší smysl pro iniciativu a podnikavost, větší samostatnost a sebeúcta, lepší znalost cizích jazyků, větší multikulturní povědomí, aktivnější účast ve společnosti, lepší informovanost o projektu Evropa a hodnotách Evropské unie, větší motivace pokračovat i po zahraniční mobilitě ve vzdělávání (formálním i neformálním) nebo odborné přípravě.“* (Evropská komise, 2016, s. 29)

Tyto přínosy dokládá např. nedávný oficiální průzkum EU, kterého se zúčastnilo téměř 77 000 absolventů studia v zahraničí přes program Erasmus+. Výsledky tohoto průzkumu dokazují, že absolventi programu bývají všeobecně více úspěšní v profesní kariéře než studenti, kteří se programu během svého studia nezúčastnili (Evropská komise, 2019). V tomto směru oficiální průzkumy také dlouhodobě ukazují trend, podle kterého studenti během studia v zahraničí získávají znalosti, schopnosti a zkušenosti potřebné pro úspěšnou integraci na evropském pracovním trhu (Evropská komise, 2014).

Nové zkušenosti získané po pandemii covid-19 navíc potvrzují, že volný a jednodušší přístup ke studentské mobilitě zastává dnes významnou roli při tvorbě společnosti rovných příležitostí a přispívá také k rozvoji a oživování mezinárodní spolupráce skrze podporu interkulturních kompetencí (Evropská komise, 2021). Z těchto zkušeností vychází také snahy o snižování finančních bariér spojených se studiem v zahraničí, které se mají v budoucnosti projevit např. vytvořením nabídky kratších či kombinovaných studentských pobytů v zahraničí, které budou více využívat dosažených možností digitalizace ve vzdělávání (Williams, 2020).

Program Erasmus+ tak do budoucna celkově získává i společenský cíl dalšího podporování inkluzivního vzdělávacího prostředí, které bude prospěšné pro rozvoj schopností občanů EU, sdílené evropské identity a evropského pracovního trhu. Mezi tyto širší cíle programu Erasmus+ pro současné období se poté podle záměrů Evropské komise (2021) řadí také např.:

1. Podpora udržitelnosti: vedení vzdělávacích a výzkumných projektů v rámci programu více udržitelným způsobem a informování účastníků programu o závažnosti a aktuálnosti ekologických témat v dnešním světě.
2. Podpora širší občanské participace: hledání způsobů k podporování projevů aktivního občanství, k účasti na demokratických procesech a dalšího posilování sdílené evropské identity (Evropská komise, 2021).

2.2 Sdílená evropská identita a Generace Erasmus

2.2.1 Význam sdílené evropské identity a interkulturní komunikace

Jedním dlouhodobých procesů v rámci evropského společenství je tvorba a postupné rozšiřování sdílené evropské identity a případného evropského povědomí. Tento koncept je dnes již nedílnou součástí evropské integrace s předpokladem vytvořit mezi občany Evropské unie sdílenou představu jednotné Evropy, ve které skrze posílení porozumění a interkulturní komunikaci vznikne společenský prostor vhodný pro lepší spolupráci mezi členskými státy v Evropské unii. Jedná se především o nástroj, který by měl sloužit k překonávání dílčích kulturních odlišností v Evropské unii, kterou dnes tvoří celkem 27 států a 450 milionů obyvatel (Kaina a Karolewski, 2013). Společně s rozvojem evropského občanství (jako souboru určitých práv uznávaných napříč EU) se předpokládá, že by rozvoj sdílené evropské identity mohl vést u občanů unie k ukotvení „*pocitu domovského prostoru od národních po kontinentální hranice*“ (Green, 2007, s. 48).

Z hlediska možných zdrojů identifikace lze sdílenou evropskou identitu rozdělit na identitu politickou a společenskou. Politická evropská identita odkazuje na společný základ členských států Evropské unie ve vládních zřízeních, ústavách, zákonech, právech a v hodnotách demokracie.

Společenská evropská identita je proti tomu postavená na pocitu kolektivní lidské sounáležitosti a solidarity, které jsou v tomto ohledu vnímány jako důležité morální hodnoty podmíněné společnou historickou zkušeností (Bruter, 2003; Sigalas, 2010). Jinými slovy: v rámci konceptu sdílené evropské identity je potřeba rozlišovat mezi identifikací s Evropskou unií a identifikací s Evropou.

Prospěch sdílené evropské identity, která by v určitém směru zastřešovala všechny národní identity v EU, je tak především v budování veřejného konsenzu o prospěšnosti a efektivitě jednotného společenského a politického směřování na mezinárodní úrovni, která by garantovala větší důvěru občanů v instituce Evropské unie, která podle průzkumů veřejného mínění dlouhodobě klesá (Kaina a Karolewski, 2013). Podstatná je proto také institucionální snaha o větší demokratizaci vládnutí v Evropské unii, která by vedla k větší legitimizaci jednotlivých orgánů v rámci Evropské unie. Dílčí význam v tomto ohledu hraje snaha o rozvoj společenského potenciálu ke spolupráci na

řešení celosvětových problémů, které z hlediska svých globálních dopadů reálně přesahují možnosti jednotlivých evropských států a jejich institucí (Kaina, 2006).

Kořeny konceptu vycházejí částečně z představy Habermase o post-nacionální demokracii, která se zakládá na vzniku sdíleného komunikačního prostoru. Ten by naplňoval funkce nadnárodní veřejné sféry, ve které by demokraticky zvolené vlády společně s občanskou společností efektivně spolupracovaly (Habermans 1974; Habermas, 1995). Sdílená identita, která by v důsledku kontinuální participace občanské společnosti na procesech vládnutí v tomto prostoru vznikla, by již nevycházela z klasické státní či národnostní identifikace, ale ze vzájemné důvěry mezi občany postavené především na interkulturní komunikaci, která si zakládá na schopnostech komunikujících vnímat rozdílné kulturní nuance a umět na ně adekvátně reagovat (Baumeister, 2003). Interkulturní komunikace v tomto ohledu tedy slouží nejen jako základní předpoklad pro budování vzájemné důvěry, ale také svým způsobem jako vzdělávací mechanismus pro postupné rozkládání společenských předsudků ve snaze vytvořit prostor pro vzájemné pochopení a toleranci k rozdílnostem (Mutlu et al., 2010).

Taková forma komunikace se zakládá zejména na interkulturní komunikační kompetenci. Kostková (2013) definuje tuto kompetenci jako schopnost, která *„umožňuje lidem komunikovat s lidmi z jiných zemí a kultur v jazyce cizím; znalosti o cizí kultuře, jejích hodnotách, zvyklostech atd. jsou propojeny s cizojazyčnou komunikační kompetencí, a to prostřednictvím schopnosti užívat cizí jazyk vhodně i na základě povědomí o specifických významech, funkcích a konotacích cizího jazyka, tj. jazyka užívaného k interkulturní komunikaci.“* (Kostková, 2013, s. 32)

Prostor k podobnému způsobu komunikace umožňujícímu vzájemné kulturní porozumění vychází částečně také z vlivu postupujících globalizačních procesů, kvůli kterým vznikají v dnešní společnosti jisté vzájemné závislosti, ve kterých je na individuální úrovni možné efektivně komunikovat pouze za pomoci vzájemné tolerance a pochopení ke kulturním odlišnostem. V tomto ohledu můžeme samotnou kulturní diverzitu v Evropě považovat za základ pro sdílenou občanskou identitu, která v budoucnosti může skrze zásady interkulturní komunikace koexistovat s klasickými identitami národního charakteru (Fernandez, 2005; Wintle, 2005).

2.2.2 Generace Erasmus a otázka jejího potenciálu

Skrze program Erasmus+ vycestuje každoročně téměř 300 000 studentů do jedné ze 4 000 institucí vyššího vzdělání ve 37 zemích světa, z nichž většina je součástí EU a Evropy celkově. Od založení programu v roce 1987 vyrazilo skrze Erasmus+ studovat do zahraničí již okolo 12 000 000 studentů a akademických pracovníků, kteří tak kolektivně sdílejí určité spektrum socializačních zkušeností spojených se studiem či praxí v zahraničí v rámci jednoho koherentního programu. Na základě těchto faktů se mezi odborníky zabývajícími se politologickými a sociologickými tématy, jako jsou např. mobilita, migrace či evropská integrace, přezdívá absolventům programu kolektivně Generace Erasmus (Wilson, 2011).

Wilson (2011) např. s důrazem na evropskou integraci definuje Erasmus generaci následovně: „*Generace Erasmus, jak se předpokládá, se skládá z mladých lidí, kteří užívají praktických výhod evropské integrace, jsou vysoce mobilní, považují se za evropské občany, a proto jsou základem podpory pro další evropskou integraci.*“ (Wilson, 2011, s. 1114).

Cairns (2014) proti tomu v kontextu Generace Erasmus zohledňuje socioekonomický význam studentské mobility v Evropě: „*Erasmus a další programy, jako je program Marie Curie, jsou záměrně strukturovány tak, aby zajistily okamžitý návrat do vysílající země, aby se zabránilo stimulaci procesů odlivu inteligence. Cílem těchto programů tedy není vytvořit generaci vysoce vzdělaných evropských mladých migrantů, ale spíše rozvíjet jejich interkulturní dovednosti a podporovat identifikaci s Evropskou unií.*“ (Cairns, 2014, s. 149).

Existuje poměrně velké množství důvodů, proč takto rozsáhlá a rozmanitá skupina dnes převážně mladých lidí, z nichž většina je evropského původu, vytváří specifický vzorek populace, který se bude dále rozrůstat a jeho členové kvůli svému dosaženému vzdělání a interkulturním kompetencím, budou také patrně v nedaleké budoucnosti ve společnosti zastávat vedoucí či jiná významná postavení (Wilson, 2011). Politolog Stefan Wollf v tomto ohledu před lety naznačil následující vývoj: „*Dejte tomu 15, 20 nebo 25 let a Evropu budou řídit lidři se zcela odlišnou socializací, než jsou ti současní.*“ (Bennhold, 2005)

Pro pochopení potenciálu Generace Erasmus je především potřeba zohlednit nastavení programu Erasmus+. Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, program byl už od svého počátku koncipován z části jako nástroj pro rozvoj evropské integrace a společně s ní také evropské identity. Zde se v rámci programového nastavení dále předpokládá, že studenti po návratu ze zahraničí působí mezi svými vrstevníky jako multiplikátoři interkulturního porozumění a mezinárodní spolupráce (Jones, 2017). Mnoho odborných autorů v tomto ohledu jako důkaz vyzdvihuje fakt, že tvorba evropské identity mezi mladými Evropany je společně s internacionalizací ve vzdělávání hlavním cílem programu (Férandez, 2005; Papatsiba, 2005; Sigalas, 2010).

Další autoři jako Mitchell (2012) k tomuto předpokladu navíc dodávají, že skrze rozvoj evropské identity má program Erasmus+ sloužit také jako nástroj pro lepší ukotvení evropského občanství: „*Myšlenkou je, že prolínání studentů různých národností (program Erasmus) vzbuzuje nebo zvyšuje pocit evropské identity mezi účastníky a slouží jako cesta k vytvoření skutečně evropských občanů.*“ (Mitchell, 2012, s. 491).

Dosavadní úspěšnost těchto programových cílů dokládá řada empirických výzkumů, které všeobecně poukazují na trend, podle kterého mají absolventi studia v zahraničí více interkulturních zkušeností a výrazně proevropské názory či postoje utvářející základ pro evropskou identitu a povědomí o možnostech, které se jim v rámci EU nabízejí (Jacobone a Moro, 2015). Existují ale také názory, které jsou ke konceptu Generace Erasmus a k jejímu budoucímu potenciálu více kritické. Např. Sigalas (2010) a Wilson (2011) na základě svých výzkumů předkládají, že program Erasmus+ proevropské názory či postoje u studentů nijak výrazně neposiluje, protože studenti, kteří se rozhodnou přes program studovat v zahraničí, jsou často proevropsky nastaveni už před odjezdem (Sigalas, 2010; Wilson, 2011).

Oborune (2013) poukazuje na fakt, že ačkoliv počet studentů, který se programu Erasmus+ doposud zúčastnil, je úctyhodný, je pořád spíše nedostačující na efektivní rozvoj či multiplikaci sdílené evropské identity mimo již proevropsky nastavené jedince ve společnosti. Dodává k tomu také, že evropská identita nijak zásadně u mobilních studentů nenarušuje jejich původní národní identifikace (Oborune, 2013).

Mitchell (2012) zvýrazňuje socioekonomický faktor finanční náročnosti studia v zahraničí, který finance poskytované studentům z grantu v rámci programu Erasmus+ většinou pokryjí jen z určité části. Z tohoto úhlu pohledu tvoří studenti, kteří se mohou programu zúčastnit, poměrně privilegovanou skupinu v rámci evropské společnosti (Mitchell, 2012).

3. Metodologická část

3.1 Cíl výzkumu a jeho zdůvodnění

Cílem této výzkumné sondy je zjistit, zda absolvování studia v zahraničí přes program Erasmus+ v minimální délce alespoň jednoho akademického semestru (cca. 5-6 měsíců) vytváří u českých vysokoškolských studentů názorovou náklonost k identifikaci s konceptem globálního občanství. Jinými slovy, zda se v určitých konceptuálně definovaných dimenzích u českých vysokoškolských studentů, kteří absolvovali studium v zahraničí přes jeden konkrétní program zaměřený na studentskou mobilitu v rámci Evropy, projevuje specifický vzorec uvažování, cítění a chování, který je v odborné literatuře, zabývající se tematikou rozvoje občanství, všeobecně vnímán jako základ pro identifikaci s ideály globálního občanství.

Různé oficiální dokumenty EU a výzkumy užití v teoretické části poukazují na zacílenost programu Erasmus+ ke tvorbě nadnárodní evropské identity u zúčastněných mobilních studentů. Pomocí této výzkumné sondy do uvažování českých absolventů programu Erasmus+, budou tyto oficiální představy EU lokálně konfrontovány s názory o občanství a nadnárodní identifikaci přímo od těch, na které je činnost programu zacílena.

Program Erasmus+ je navíc ze všeobecného výzkumného hlediska až fenomenálním zdrojem informací a dat o různorodých společenskovední tématech. Mutlu (2011) v tomto ohledu cituje z nepublikované práce od Devrina (2008) následující:

„Program Erasmus je dobrou příležitostí ke shromažďování zajímavých dat, protože spojuje lidi z různých zemí, kteří jsou nyní v institucích vysokoškolského vzdělávání všudypřítomní. Vzhledem k tomu, že Erasmus „skupiny“ jsou neustále v pohybu (studenti nikdy nezůstanou v hostitelské zemi déle než 9 měsíců), tento fenomén umožňuje nahlížet na různé společenské a interkulturní problémy, jako je vytváření vztahů, adaptace na hostitelské země, řízení identity, rozvoj interkulturní kompetence. Jinými slovy: je to jedna z nejlepších laboratoří dostupných pro výzkumníky.“ (Devrin, 2008 in Mutlu, 2011, s. 88)

3.2 Zvolená metoda výzkumu, sběr dat a analýza

Na základě osobního zájmu podloženého rešerší dostupné akademické literatury a odborných konzultací s vedoucí práce jsem se rozhodl, že pro potřeby popsaného výzkumného cíle vyhovuje kvalitativní metoda výzkumu, ve které bude ke sběru dat použita technika polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Důvodem této volby je především značně abstraktní povaha konceptu globálního občanství, která sice kvantitativní metody výzkumu přímo nevylučuje, ale za to vybízí k pokládání otázek k hlubšímu zamyšlení, které povedou zvolené účastníky k poskytování komplexních úvah k analyzování.

Užití kvalitativní metody by navíc mohlo pomoci odkrývat a dále při analyzování překonávat případný „*proevropský/protievropský dualismus*“ účastníků výzkumu, který se může u jednotlivých studentů a studentek projevat například silnou osobní identifikací s evropskou identitou, ale souběžně také odporem k politice EU (Ieracitano, 2014, s. 18). Výraznější shody v odpovědích účastníků by také mohly poukázat na možnost určité demografické a socioekonomické flexibility ve vnímání občanské identity.

Každá ze tří níže definovaných dimenzí globálního občanství je v rámci rozhovorového plánu výzkumu koncipována jako tematický okruh, či soubor otevřených otázek. Jejich cílem je zjistit, jakým způsobem účastníci výzkumu reflektují konkrétní témata, která jsou spojována s globálním občanstvím.

Poskytnuté odpovědi od účastníků výzkumu budou poté podle zavedených transkripčních pravidel přepsány a data v textu analyzována skrze vyhledávání otevřených významových jednotek neboli kódů, ze kterých bude možné za pomoci jejich kategorizace a interpretace určit, zda u českých absolventů studia v zahraničí přes program Erasmus+ může vznikat či existovat náklonost k identifikaci s globálním občanstvím, které významově značně proniká se sdílenou evropskou identitou.

3.3 Tematický plán pro vedení polostrukturovaných hloubkových rozhovorů

Předložené tematické okruhy a v nich obsažené otázky k rozhovorům jsou koncipovány na základě pedagogického modelu pro vzdělávání ke globálnímu občanství, který vytvořila mezinárodní organizace UNESCO (2015) na základě rešerše odborné literatury spojené s občanským vzděláváním. Samotný model je postavený na třech vzdělávacích dimenzích, ve kterých se žáci/studenti učí být globálními občany. Níže popsané tematické okruhy a otázky ve svém obsahu přímo reflektují vzdělávací cíle těchto dimenzí.

První okruh otázek má základ v kognitivní dimenzi učení ke globálnímu občanství, která se zabývá znalostmi, chápáním a kritickým uvažováním nad hloubkou globálních problémů a jejich dopady na různých společenských úrovních. Druhý okruh otázek má základ v socioemocionální dimenzi učení ke globálnímu občanství a zabývá se mezilidskou sounáležitostí, sdílenými hodnotami a respektem k diverzitě. Třetí a závěrečný okruh otázek je postaven na základě behaviorální dimenze učení ke globálnímu občanství, která se zabývá efektivní podobou občanského chování a individuální vůlí k zodpovědnému jednání v rámci společnosti.

Kognitivní dimenze: Tematika vnímání problémů ve světě na různých úrovních a jejich vzájemné souvislosti.

1. Jak vnímáš problémy, kterým dnešní svět čelí, a jak tě v tomto směru ovlivnilo studium v zahraničí přes Erasmus?
2. Vnímáš nějaké konkrétní souvislosti mezi problémy u nás na lokální (obec/stát) a globální (mezinárodní) úrovni?

Socioemocionální dimenze: Tematika sdílených hodnot ve společnosti a respekt ke kulturní rozmanitosti.

1. Jaký význam podle tebe pro dnešní svět mají sdílené hodnoty a pocity sounáležitosti, jako jsou empatie, solidarita či respekt k vzájemné rozmanitosti?
2. Jak ovlivnilo studium přes Erasmus tvé vnímání cizích kultur a významu jejich vzájemných odlišností?

Behaviorální dimenze: Tematika zodpovědného či efektivního chování na místní, národní a globální úrovni s vůlí k osobní participaci.

1. Jak vnímáš koncept společenské zodpovědnosti na lokální (obec/stát) a globální (nadmárodní) úrovni?
2. Jak se stavíš k možnosti své občanské participace v rámci občanské společnosti a jak tě v tomto směru ovlivnilo studium přes Erasmus?

3.4 Charakteristika a výběr vzorku

Výzkumný vzorek zvolených účastníků je složen z 10 českých studentů a studentek Univerzity Karlovy ve věku 20–28 let, kteří v jisté etapě svého prezenčního studia absolvovali alespoň jedenkrát studentský pobyt v zahraničí přes program Erasmus+ v minimální délce jednoho akademického semestru. Daný počet účastníků byl po konzultacích s vedoucí práce určen jako minimální možný k dosažení efektu nasycení dat. Na základě potřeby vytvoření různorodého vzorku, byla pro výběr účastníků předem také stanovena následující pravidla:

1. Více než 3 z vybraných účastníků nesmí pocházet z jednoho studijního oboru na jedné fakultě Univerzity Karlovy.
2. Více než 3 z vybraných účastníků nesmí mít zkušenost studia v zahraničí ze stejného státu, či partnerské univerzity.
3. Pro vytvoření rozmanitého vzorku účastníků, pro které bude zkušenost ze studia v zahraničí stále v určité míře čerstvá, ale zároveň již dostatečně časově vzdálená, aby mohlo dojít k sebereflexi, bude pro výběr platit časový rozsah absolvování studia v zahraničí v akademických letech 2018/2019, 2019/2020, 2020/2021 a 2021/2022.
4. Pro potřebu genderové vyváženosti musí být vzorek účastníků vytvořen z 5 studentů a 5 studentek Univerzity Karlovy.

3.5 Realizace a průběh výzkumu

Na předloženém formátu výzkumu bylo provedeno celkem 10 polostrukturovaných hloubkových rozhovorů s českými absolventy studia v zahraničí přes program Erasmus+ na popsané tematické okruhy a otázky spojené s globální občanstvím. Podle detailů v rámci jednotlivých odpovědí od účastníků jsem se v průběhu jednotlivých rozhovorů vyptával na různé podrobnosti, které podle mého úsudku mohla poskytnutá data ještě obohatit. Každý z 10 vybraných účastníků popsal své zkušenosti, myšlenky a pocity spojené s předloženými otázkami zcela na základě individuálního uvažování a sebereflexe.

Samotný sběr rozhovorů proběhl v dubnu, květnu a červnu roku 2023. Na základě výše popsaných pravidel pro výběr vzorku jsem pomocí svých vlastních kontaktů vyhledal vhodné účastníky a spojil se s nimi přes sociální síť. Se všemi účastníky jsem se z důvodů jednoduššího plánování a provedení rozhovorů po domluvě sešel v on-line prostředí pomocí videohovorů přes vhodné komunikační programy Microsoft Teams, Facebook Messenger a Skype.

Zvukové záznamy hovorů jsem získával pomocí záznamníku na svém mobilním telefonu. Délka jednotlivých zaznamenaných rozhovorů s absolventy studia v zahraničí přes program Erasmus+ v rámci této práce se pohybovala v rozmezí 12–27 minut, přičemž průměrná délka jednoho rozhovoru byla 19 minut.

3.6 Etické aspekty výzkumu

Z důvodu zachování anonymity účastníků nejsou v této výzkumné práci zveřejněna žádná osobní data či informace, které by mohly přímo vést k osobní identifikaci. Jména byla z téhož důvodu důsledně anonymizovaná, a pokud se v průběhu rozhovorů vyjadřoval účastník o konkrétních lidech, byly tyto osobní informace také anonymizovány.

Pro potřeby výzkumu zůstali v souvislosti s účastníky zachováni v transkripčních prepisech rozhovorů případně pouze státy, místa a organizace, ve kterých absolvovali své studium v zahraničí přes program Erasmus+ s délkou jejich absolvovaného studia v zahraničí. Všichni účastníci byli taktéž předem informováni o zaznamenávání rozhovorů a o následném způsobu analýzy dat. K těmto aspektům výzkumu poskytli všichni účastníci individuálně dle etických požadavků informovaný souhlas. Stejně tak se všichni po zvážení zúčastnili výzkumu zcela dobrovolně.

3.7 Limity výzkumu

Základní limitací kvalitativního výzkumu s analyzováním polostrukturovaných hloubkových rozhovorů je podle mého úsudku především fakt, že je příležitostně potřeba, aby výzkumník do rozhovorů aktivně vstupoval či zasahoval, za účelem získat odpovědi na otázky ve výzkumu. Pro dosažení odpovědi k otázkám ve výzkumu se tyto zásahy do určitého množství sice zdají být užitečné, ale jejich vliv na autentičnost odpovědí účastníků může mít nežádaný vliv na celkové výsledky výzkumu.

Výzkum má poté skrze zaměření na studenty a studentky původem z České republiky, s ohledem na mezinárodní charakteristiky globálního občanství a programu Erasmus+, značně limitovanou reprezentativnost a funguje více jako zlomek v rámci zkoumané mezinárodní reality. Podobné omezení má v této práci citovaný výzkum od Sigalase (2010), který byl zaměřený pouze na analýzu dat od britských studentů. Protipólem je v tomto ohledu citovaný výzkum od Wilsona (2011), který analyzoval data od studentů několika různých národností.

Určitou limitací pro výzkum může být také možnost, že se vybraní účastníků identifikují či identifikovali jako globální občané ještě před tím, než vyrazili přes program Erasmus+ studovat do zahraničí. To by znamenalo, že program Erasmus+ spíše jen upevňuje u studentů proevropské názory a postoje, než aby je konzistentně utvářel. Tento možný limit má své podklady také v již citovaných výzkumech, které poukazují na možnou realitu, že studenti a studentky kteří se rozhodnou studovat v zahraničí přes program Erasmus+ mají často výrazně proevropské názory ještě před odjezdem (Sigalas, 2010; Wilson, 2011). Wilson (2011) v rámci svého výzkumu na závěr předkládá zajímavou otázku k zamyšlení nad jednou i zde přítomnou limitací. Jaký vliv na názory či postoje studentů a studentek může mít na jedné straně poměrně krátkodobé studium v zahraničí a jaký potom může mít na druhé straně vliv studentský status společně se studentským životem všeobecně? (Wilson, 2011).

4. Empirická část

4.1 Výzkumná analýza rozhovorů a jejich interpretace

4.1.1 Výzkumná analýza kognitivní dimenze (1. okruh otázek)

První tematický okruh rozhovorů byl zaměřený na kognitivní dimenzi v rámci užitého vzdělávacího modelu globálního občanství. Tato dimenze byla koncipována na rozboru kritického vnímání globálních společenských problémů, jejich mnohoúrovňových charakteristik a vzájemných souvislostí, které ve společnosti vytvářejí. Okruh byl v návaznosti na tento požadavek vytvořen ze dvou otevřených otázek:

1. Jak vnímáš problémy, kterým dnešní svět čelí, a jak tě v tomto směru ovlivnilo studium v zahraničí přes Erasmus?
2. Vnímáš nějaké konkrétní souvislosti mezi problémy u nás na lokální (obec/stát) a globální (mezinárodní) úrovni?

V odpovědích na otázky měli účastníci výzkumu především ukázat, jaké mají znalosti o globálních společenských problémech a jak je dokážou kriticky analyzovat či reflektovat podle svých individuálních zkušeností. V rámci všech poskytnutých rozhovorů byly nalezené shody neboli kódy během analyzování rozděleny do následujících kategorií:

1. Příklady globálních problémů
2. Vnímání globálních problémů
3. Přístupy ke globálním problémům a společenská situace v navštívené zemi
4. Přístupy ke globálním problémům a společenská situace v České republice

Z těchto kategorií se pouze kategorie příkladů globálních problémů pravidelně vyskytovala během odpovědí účastníků na první z výše napsaných otázek v rámci tematického okruhu. Zbytek kategorií se vyskytoval v odpovědích na obě otázky bez výraznějších pravidelností.

Mezi příklady globálních problémů se vyskytlo celkem pět kódů, ve kterých účastníci popisovali konkrétní globální problém či problémy, které dle svých vlastních úvah považovali za důležité zmínit, či jinak reflektovat.

Nejčastěji zmiňovaným problémem a jedna z nejnápadnějších shod v rámci výzkumu, byla jednoznačně důležitost klimatické krize, která se objevila v odpovědích celkem osmkrát. Několik účastníků zde poukázvalo také na význam dílčích problémů, které jsou ve veřejném diskurzu běžně spojovány s klimatickou krizí. Jednalo se např. o šetrnější nakládání s přírodními zdroji či způsoby recyklace odpadu. Již v tomto ohledu část účastníků ukázala schopnost uvažovat nad mnohoúrovňovým charakterem globálních problémů.

Druhým nejčastěji zmiňovaným globálním problémem byla válka na Ukrajině, která byla zmíněna celkem pětkrát. V kontextu tohoto kódu zdůrazňovali účastníci především aktuálnost konfliktu a jak pro ně jeho geografická blízkost akcentuje vnímané dopady. Účastník 1 popsal tuto realitu následovně:

„Ohledně těch globálních problémů, my se teď nacházíme v době, kdy máme válku na Ukrajině, a když jsem končil Erasmus, tak zrovna válka na Ukrajině začala. A já jsem byl vlastně kousek od toho v Krakově, což je pár hodin vlakem na ukrajinskou hranici. Myslím si, že tohle tě ovlivní, protože zjistíš, že takovéto problémy jsou vlastně hrozně blízko v tu chvíli.“ (Účastník 1)

Třetím globálním problémem v počtu shod byly následně lidská práva, která byla zmíněna celkem čtyřikrát, včetně jedné zmínky s důrazem na práva LGBTQ+ lidí. Poté se ještě účastníci celkem třikrát přímo zmínili o problematice migrace a dvakrát byla také stručně zmíněna práva zvířat.

Ve druhé z výše zmíněných kategorií kódů se účastníci zaměřovali už přímo na popis svého vnímání mnohoúrovňových charakteristik globálních problémů. Individuálně při tom reflektovali buď dopady globálních problémů, řešení globálních problémů, nebo obojí zároveň. Nejčastější shodou zde byla samotná mnohoúrovňovost, nebo spíše rozvaha nad komplexností propojenosti globálních problémů, která byla z různých úhlů pohledu rozebírána celkem v sedmi rozhovorech. Účastníci zde řešili především propojenost mezi dopady a východisky globálních problémů, přičemž často reflektovali lokální a mezinárodní úroveň obou těchto charakteristik globálních problémů. Účastník 4 popsal předložený aspekt globálních problémů následovně:

„Tak určitě, že dost často se stává, že globální úroveň problémů ovlivňuje tu lokální a málokdy je to obráceně. Vím ale, že některé lokální problémy a jejich řešení, dokázali ovlivnit a změnit k lepšímu situaci na globální úrovni.“ (Účastník 4)

Četnost tohoto kódu v rámci rozhovorů je pro výzkum důležitá, protože ve své podstatě odráží koncept lokálního přístupu ke globálním problémům, který také ve své odpovědi přímo pojmenoval a reflektoval Účastník 2. Tento přístup je postaven na principu vyhledávání lokálních, často komunitních řešení problémů, jako je např. klimatická krize a následně je aplikovat na globální úrovni. Do tohoto přístupu zapadají například snahy o redukcii výroby energie z fosilních zdrojů za účelem snížení emisí a zpomalování tempa globálního oteplování.

Druhým nejčastějším kódem v rámci mnohoúrovňových charakteristik globálních problémů byla spolupráce na řešení globálních problémů, která byla zmíněna celkem čtyřikrát a vždy ve spojení s kódem propojenosti globálních problémů. Toto spojení kódů naznačuje, že měli účastníci na mysli spolupráci nejen na lokální, ale také na mezinárodní úrovni. Poslední nalezenou shodou v rámci této kategorie byl následně vliv internetu jako komunikační a informační technologie, který v kontextu propojenosti globálních problémů označili dva účastníci za jeden z důvodů propojenosti v dnešním globalizovaném světě.

Třetí kategorie pod sebou zahrnuje kódy, ve kterých účastníci reflektovali přístupy ke globálním problémům či společenskou situaci v zemi, kde v rámci programu Erasmus+ studovali, a ve které nikdo z nich dlouhodobě nežije. Tato kategorie kódů má pro výzkum význam především proto, že podobný způsob uvažování, je jedním ze základních postojů nutných pro rozvoj identity globálního občanství. V tomto kontextu každý z vybraných účastníků reflektoval alespoň jeden konkrétní aspekt spojený s globálními problémy či společenskou situací v cizí zemi. Všichni účastníci v tomto ohledu tedy projeví určité minimální predispozice k identifikaci s globálním občanstvím.

Nejčastější shoda zde opět reflektovala význam klimatické krize, ve které celkem pět účastníků popisovalo přístupy či situace spojené s danou problematikou, se kterými se během studia v zahraničí setkali.

Účastník 6 například popsal nově zavedená pravidla ohledně třídění bioodpadu v Bruselu a jak tyto pravidla mimo jiné působí také na uvažování obyvatel města při nakupování a každodenní konzumaci. Naproti tomu Účastník 2 popsal stávky zemědělců v Nizozemsku, které údajně probíhaly v kontextu zavádění inovativních přístupů k zemědělské půdě a hospodářským zvířatům.

Druhý nejčastější kód v dané kategorii byl spojený s úvahami účastníků nad úrovní společenské otevřenosti v navštívené zemi. Zde se sešli celkem tři účastníci, z nichž každý popsal sice odlišný aspekt společnosti v zemi kde studovali, ale významově se každá z těchto úvah obracela k tématu společenské přívětivosti či otevřenosti k citlivým tématům jako je např. multikulturnost nebo práva LGBTQ+ lidí. Účastník 1 v tomto kontextu reflektoval neblahý vliv a rozsah politicky konzervativních tendencí na polskou veřejnost, zatímco Účastník 5 reflektoval společenskou přívětivost k LGBTQ+ lidem v Nizozemsku a Účastník 6 popsal multikulturní podobu dnešní belgické společnosti.

Poslední kategorie nalezených kódů v této tematické části rozhovorů navazuje na předchozí kategorii s tím rozdílem, že zde účastníci uvažovali nad přístupy ke globálním problémům a společenskou situací v České republice. Podobně jako u předchozí kategorie i zde vznikly z odpovědí účastníků dva kódy. Jeden zaměřený na aspekty klimatické krize a druhý na úroveň společenské otevřenosti.

V případě první shody celkem tři z vybraných účastníků uvažovali, jakými způsoby ze zahraničí pronikají, či nepronikají témata spojená s přístupy ke klimatické krizi do České republiky. Účastník 6 tak například komentoval současnou lokální debatu o omezování rychlosti automobilů ve městech tím, že v Bruselu se tato omezení již zavedla a jak se díky nim zvýšila bezpečnost na ulicích. Naproti tomu Účastník 8 popsal, jak podle něho v současnosti do České republiky postupně z Německa proniká kultura bleších trhů s použitým oblečením, které podle ní výrazně přispívají k možnostem recyklace starého oblečení.

Ve druhé shodě poté celkem tři účastníci, prakticky zrcadlově vůči výše popsané shodě o úrovní společenské otevřenosti v navštívených zemích, řešili práva LGBTQ+ lidí a multikulturní aspekt v české společnosti.

Účastník 3 a Účastník 5 se zamýšleli nad současnou debatou o zavedení manželství pro všechny a jak tato debata v jejich okolí rezonuje. Účastník 1, který pro kontext studoval v Polsku, proti tomu uvažoval nad dosaženou úrovní multikulturního aspektu ve stále spíše homogenní české společnosti:

„A myslím si, že mě to ovlivnilo v tom, že jsem si uvědomil, jak u nás vlastně skvělou multikulturní společnost už máme alespoň v Praze a jakou můžeme ještě vytvořit v momentě, kdy přesně řešíme podobné nadnárodně společné problémy a stýkáme se někde společně, jako třeba na Erasmu, a vlastně tak i prohlubujeme styky v celém světě.“
(Účastník 1)

4.1.2 Výzkumná analýza socioemocionální dimenze (2. okruh otázek)

Druhý tematický okruh rozhovorů byl zaměřený na socioemocionální dimenzi v rámci užitého vzdělávacího modelu globálního občanství. Tato dimenze pojednává o sdílených morálních hodnotách ve společnosti a o společenské potřebě respektu ke kulturní rozmanitosti. Okruh byl (v návaznosti na tento tematický požadavek) vytvořen ze dvou otevřených otázek:

1. Jaký význam podle tebe pro dnešní svět mají sdílené hodnoty a pocity souznělosti, jako jsou empatie, solidarita či respekt ke kulturní rozmanitosti?
2. Jak ovlivnilo studium v zahraničí přes Erasmus tvé vnímání cizích kultur a významu jejich vzájemných odlišností?

V odpovědích na předložené otázky měli účastníci především ukázat, zda považují sdílené hodnoty a kulturní diverzitu v dnešní společnosti za důležité, a co jejich vnímání v tomto směru ovlivnilo. V rámci všech poskytnutých rozhovorů byly nalezené shody během analyzování rozděleny do čtyř následujících kategorií:

1. Důvody důležitosti sdílených hodnot
2. Důraz na konkrétní hodnotu
3. Vliv studia v zahraničí na vnímání kulturní diverzity
4. Podstata vlivu studia v zahraničí na vnímání kulturní diverzity

Na rozdíl od předchozí tematické části rozhovorů se kódy v rámci výše napsaných kategorií s pravidelností rozdělily mezi vytvořené otázky pro socioemocionální dimenzi. První dvě kategorie vznikly z kódů nalezených výhradně v odpovědích na první otázku, zatímco třetí a čtvrtá kategorie jsou tvořeny kódy, které byly nalezené v odpovědích na druhou otázku v rámci tematického okruhu. Rozbor zde nalezených shod je tedy pro potřeby výzkumu náklonosti ke globálnímu občanství informačně více přehledný než rozbor v předchozím okruhu.

První kategorie kódů pojednává o konkrétních důvodech, kvůli kterým jsou podle účastníků výzkumu sdílené hodnoty a pocity sounáležitosti, jako jsou empatie, solidarita či respekt ke kulturní rozmanitosti, důležité pro dnešní společnost. Čtyři účastníci se zde shodli na tom, že důležitým důvodem pro existenci sdílených hodnot je především propojenost dnešního světa. Jednotlivě u toho reflektovali rozdílné aspekty, jako je např. význam sdílených hodnot pro spolupráci či komunikaci.

Nejkomplexnější odpověď v tomto ohledu poskytl Účastník 8., který mj. reflektoval propojenost dnešního světa jako základ pro interkulturní komunikaci a mezinárodní angažovanost:

„Mají velký význam tím, jak, minimálně v rámci Evropy, jsme čím dál propojenější. A pokud chceš cestovat nějak výrazněji třeba, tak se bez toho respektu k rozdílným neobejdeš a myslím, že to i pomáhá člověku při cestování se setkávat s více přátelským přístupem od cizinců, se kterými potom můžeš i lépe navazovat vazby jako kamarádství třeba. K nějakému angažování na nadnárodní úrovni je to taky myslím nutnej základ.“ (Účastník 8)

Čtyři účastníci poté v odpovědích identifikovali koncept spolupráce jako důvod důležitosti sdílených hodnot. Podle jejich argumentace jsou sdílené hodnoty nutné pro mezinárodní a interkulturní spolupráci, která vyžaduje jistou úroveň respektu ke vzájemným odlišnostem. Účastník 9 tuto realitu popsal následovně:

„Sdílené hodnoty jsou hodně důležité v dnešním světě, protože dnešní svět je propojený, téměř všude se dá rychle cestovat, k tomu všichni máme internet, takže ta globalizace je obrovská a tyhle hodnoty jsou potom důležité, protože nemůžeme v takovém světě pro spolupráci mít moc rozdílné hodnoty, tedy alespoň do základu.“ (Účastník 9)

Třikrát byl jako důvod důležitosti sdílených hodnot nepřímou zmíněná interkulturní komunikace, která byla ve dvou případech zmíněna společně s důležitostí sdílených hodnot pro spolupráci. Zde taky v rámci provedených rozhovorů o socio-emocionální dimenzi došlo k jediné výrazně kritické reflexi sdílených hodnot ve společnosti. Účastník 10 se zde zamyslel nad rozsahem společenských témat, do kterých sdílené hodnoty ve světě zasahují, a v tomto kontextu vyjádřila obavy nad ztrátou základního významu respektu k rozmanitosti, který jinak vnímá jako *klíč ke komunikaci* (Účastník 10).

Další důvod důležitosti sdílených hodnot s vysokou mírou shody je jejich význam pro rozvoj společnosti. Na tomto kódu se shodli tři účastníci, kteří společně vnímají sdílené hodnoty jako základ pro tolerantní a otevřenou společnost. Nepřímo se tedy vyjadřovali všichni tři o rozvoji společnosti v kontextu soužití rozdílných kultur.

Poslední kód v této kategorii, na kterém se shodli dva účastníci, nepojednává ani tolik o významu sdílených hodnot, ale o tom, pro koho podle nich jsou významné. Oba se v tomto ohledu totiž ve svých úvahách zaměřili na význam sdílených hodnot pro nastupující generaci mladých lidí, pro které jsou tyto hodnoty důležitější než pro předchozí generace. Účastník 4 se v tomto kontextu rozmluvil o významu Generace Erasmus, která byla popsána v teoretické části této diplomové práce:

„A tahle generace mladých lidí už ví, co to je EU, protože většina z ní se do ní už narodila a většina z nich na tom Erasmu byla, a díky tomu ti lidi poznávají a cítí u toho respektu k odlišnostem, že je důležitý a že k tomu, abys ten respekt měl, tak ho musíš umět i dávat.“ (Účastník 4)

Ve druhé kategorii kódů jsou poté shrnuty konkrétní sdílené hodnoty, které účastníci považovali za důležitější než ostatní hodnoty. Zde celkem šest účastníků během svých odpovědí zdůraznilo význam respektu k rozmanitosti, který podle nich zbývající sdílené hodnoty zastřešuje. Třikrát byl poté zvýrazněn hodnotový význam solidarity a jeden účastník se v tomto ohledu nevyjádřil žádným způsobem, který by významově zdůrazňoval jednu konkrétní sdílenou hodnotu nad ostatní.

Třetí a čtvrtá kategorie kódu poté společně odhalují, jak účastníci individuálně reflektují vliv studia v zahraničí přes program Erasmus+ na jejich vnímání kulturní diverzity. Jeden účastník uvedl, že u sebe v tomto ohledu nevnímá žádný vliv studia v zahraničí, protože měl už od dětství toleranci k diverzitě díky rodinnému zázemí, ve kterém byl vychován. Jeden účastník poté ještě uvedl, že ho sice studium v zahraničí ve vnímání kulturní diverzity ovlivnilo, ale spíše negativním způsobem, ve kterém začal na jisté aspekty možností soužití mezi rozdílnými kulturami v současné společnosti nahlížet spíše skepticky.

Z celkového počtu deseti účastníků výzkumu se osm vyjádřilo tak, že je studium v zahraničí přes program Erasmus+ pozitivně ovlivnilo ve vnímání cizích kultur a významu jejich vzájemných odlišností. V jejich úvahách se přitom často objevovala myšlenka, podle které se v kulturní diverzitě nachází užitečná moudrost. Tuto myšlenku přímo definoval Účastník 6 následovně:

„Mě tahle zkušenost prostě přesvědčila, že v těch kulturních rozdílech je moudrost a neměli by se využívat jako zbraň, ale jako nástroj k vzájemnému obohacení.“ (Účastník 6)

Co však činí tuto výraznou shodu mezi účastníky v rámci výzkumné sondy opravdu významnou, jsou společné důvody, které je podle jejich vlastních úvah přivedly k tomuto pozitivnímu vnímání kulturní diverzity. Všech osm účastníků, kteří se vyjádřili tak, že je studium v zahraničí přes Erasmus+ pozitivně ovlivnilo ve vnímání kulturní diverzity, uvedlo jako důvod tohoto ovlivnění mezinárodní kolektiv, do kterého se v rámci studia v zahraničí dostali, a jak se společně s ostatními v tomto kolektivu naučili žít.

V rámci provedené výzkumné sondy můžeme tedy s jistotou identifikovat formu pozitivního vlivu, který program Erasmus+ na studenty a studentky během studia v zahraničí vytvářejí včetně pravděpodobného zdroje, ze kterého tento vliv vychází.

Pět z těchto osmi účastníků dále naznačilo, že jim soužití v mezinárodním kolektivu při studiu v zahraničí pomohlo rozložit či úplně ztratit zažité stereotypní představy o cizích kulturách. Zajímavý aspekt v tomto ohledu uvedl Účastník 5, který si myslí, že mu studium v zahraničí pomohlo rozštěpit jeho běžné uvažování o cizích kulturách a jejich členech až na individuální úroveň, ve které pochybuje i o významu národnostní identifikace:

„Erasmus mi v tomhle ohledu asi pomohl úplně rozštěpit mé uvažování na individualistické, že se snažím každého člověka brát jako jednotlivce a člověka bez těch škatulát a stereotypů národnosti nebo kultury, protože jak už jsem řekl ta podstata podobných identifikací pro mě ztratila smysl.“ (Účastník 5)

Tři z těchto osmi účastníků ve svých odpovědích také reflektovali kulturně homogenní povahu české společnosti, která podle jejich názoru zabraňuje v nabývání zkušeností vedoucích k respektování kulturní diverzity. Účastník 2 tuto reflexi popsal následovně:

„Protože tady v Česku je ta společnost poměrně homogenní mimo Prahu a Erasmus v tomhle ohledu rozhodně přispívá k poznání a snad i k tomu, že se ty různé kultury a lidi i snažíme chápat víc.“ (Účastník 2)

Poslední shoda v rámci odpovědí osmi účastníků, kteří uvedli, že je studium v zahraničí pozitivně ovlivnilo v nahlížení na kulturní diverzitu, nastala v reflexi přístupu k pracovní–životní rovnováze. Podle dvou účastníků je společenský přístup k pracovní–životní rovnováze v České republice, oproti zemím, kde studovali, značně pozadu. Oba poukazovali na to, že přístup k práci je v České republice přebytně soustředěný na výkonost, a je tak příliš náročný na psychickou pohodu:

„A pak jsem si taky všiml, že jsme jako Češi hrozně neklidní a vystresováni workoholici národní povahou, prostě Belgičani berou věci v klidu a nezatěžují se v práci ani v životě nějakou snahou se pořád někam dostat. Ze začátku to byl teda šok, třeba když jsem odevzdával seminárky před termínem a všichni vyučující na mě koukali, proč to dělám. Ale teď už po čase tuhle mentalitu vnímám asi i jako lepší než tu naši. Myslím, že kulturní rozmanitost v tomhle ohledu taky odráží národní povahu work-life balance, jestli ti lidé žijou pro práci, nebo pracují pro to, aby žili.“ (Účastník 6)

4.1.3 Výzkumná analýza behaviorální dimenze (3. okruh otázek)

Třetí a závěrečný tematický okruh rozhovorů byl zaměřený na behaviorální dimenzi v rámci užitého vzdělávacího modelu globálního občanství. Tato dimenze pojednává o úrovních zodpovědného občanského chování skrze koncept společenské zodpovědnosti s důrazem na vůli k osobní participaci v občanské společnosti. Okruh byl v návaznosti na tento tematický základ vytvořen ze dvou otevřených otázek:

1. Jak vnímáš koncept společenské zodpovědnosti na lokální (obec/stát) a globální (nadanárodní) úrovni?
2. Jak se stavíš k možnosti své občanské participace v rámci občanské společnosti a jak tě v tomto směru ovlivnilo studium přes Erasmus?

V odpovědích na tyto otázky měli účastníci především ukázat, jak vnímají občanskou zodpovědnost v kontextu různých úrovní společnosti a jak přistupují k možnosti se osobně participovat v občanské společnosti. V rámci všech poskytnutých rozhovorů byly zjištěné kódy během procesu analyzování rozděleny do následujících kategorií:

1. Společenská zodpovědnost a její úrovně
2. Kritika globální společenské zodpovědnosti
3. Vliv studia v zahraničí na vnímání participace
4. Vliv studia v zahraničí na vůli se participovat v OS

Podobně jako u předchozího tematického okruhu, také zde nalezené kódy se v rámci výše napsaných kategorií s pravidelností rozdělily mezi vytvořené otázky pro behaviorální dimenzi. První dvě kategorie tedy obsahují shody nalezené v odpovědích na první otázku, zatímco třetí a čtvrtou kategorií tvoří shody objevené výhradně v odpovědích na druhou otázku.

První kategorie kódů odráží shody ve vnímání úrovní společenské zodpovědnosti. Jedna polovina účastníků vyjádřila důraz na větší důležitost lokální společenské zodpovědnosti před globální. Jejich argumentace zde vycházela především z pocitu, že na lokální úrovni existují výrazně větší šance společenskou situaci efektivně ovlivňovat než na globální úrovni. Účastník 3 společně s Účastníkem 6 v tomto ohledu dále uvedli, že Češi by se jako občané měli na lokální úrovni více participovat a aktivně se zajímat o společenskou situaci ve svém okolí.

Druhá polovina účastníků se vyjádřila tak, že lokální a globální úroveň společenské zodpovědnosti jsou stejně důležité, protože globální problémy jsou s problémy na lokální úrovni propojené, a je tedy potřeba přistupovat k oběma úrovním se stejným zájmem. Účastník 2 tento přístup obhajoval následujícím způsobem:

„Na obecní a národní úrovni to vnímám jako něco nutného a potřebného a na globální jako něco nevyhnutelného. Pokud teda chceme dál tuhle planetu zachovat a nějak jako udržitelným způsobem ji předat dalším generacím.“ (Účastník 2)

Druhá kategorie kódů je tvořena shodami účastníků na kritických reflexích ke globální úrovni společenské zodpovědnosti. První z kódů odráží výše popsanou shodu poloviny dotázaných na větším významu lokální společenské zodpovědnosti. V rámci tohoto úhlu pohledu byla třikrát nastíněna náročnost globální společenské zodpovědnosti na pochopení a přijetí za vlastní. Tři účastníci výzkumu zde popisovali, že vzdálenost dopadů některých globálních problémů vytváří dojem jisté oddělenosti či apatie. Účastník 9 shrnul tuto argumentační linii následovně:

„No, na globální úrovni je to těžký, protože jako člověk ty lidi na druhé straně světa neznáš, a necítíš tak úplně přímou zodpovědnost něco dělat. Protože: čím je to dál, tím míň je to tvůj problém. Ale na lokální úrovni je to rozhodně podnětné a efektivní, protože člověk pak zná ty své lokální problémy více, a i pocitově je vnímá výrazněji.“
(Účastník 9)

Druhá kritika globální úrovně společenské zodpovědnosti byl poté vyjádřen třemi účastníky, kteří uvedli myšlenku, že globální společenská zodpovědnost ubírá lidem pozornost, která by se mohla efektivněji využít k občanskému zapojení na lokální úrovni. Účastník 3 v tomto ohledu hovořil o nerovnováze ve veřejném diskurzu, který je podle ní vychýlen v neprospěch debat o lokálních problémech.

Třetí kategorie kódů v rámci probíraného tematického okruhu odkrývá, jakým způsobem účastníci vnímají význam participace v občanské společnosti a jaký vliv u nich na toto vnímání mělo studium v zahraničí přes program Erasmus+.

Všichni účastníci zde přímo uvedli nebo naznačili, že osobně vnímají participaci v občanské společnosti jako důležitou či jinak významnou činnost pro demokracii a rozvoj společnosti. Můžeme tedy říct, že občanská participace je v rámci této výzkumné sondy vnímána výhradně pozitivně.

Osm účastníků poté uvedlo, že je studium v zahraničí přes Erasmus+ v tomto vnímání buď pozitivně ovlivnilo či utvrdilo. Tato shoda opět v rámci výzkumné sondy dokazuje, že studium v zahraničí přes program Erasmus+ může mít pozitivní vliv na vnímání participace v občanské společnosti. Účastník 4 v tomto směru řekl následující:

„...a myslím si, že je to důležitý pro celou společnost, protože demokracie je křehká a my musíme být vděční, že ji máme a musíme se o ni umět takhle taky starat. A Erasmus mě v tomhle směru, v tomhle přístupu asi hlavně utvrdil, že to je správný přístup a že bych v tom měl pokračovat.“ (Účastník 4)

Zbývající dva účastníci poté uvedli, že si nemyslí, že by je studium v zahraničí přes program Erasmus+ ve vnímání významu participace v občanské společnosti nějak ovlivnilo. Účastník 2 k tomu dále uvedl, že ho ve vnímání významu participace v občanské společnosti nejvíce ovlivnilo jeho rodinné zázemí a výchova.

Poslední kategorie kódů ukazuje, zda se vybraní účastníci osobně participují v občanské společnosti. A zda je studium v zahraničí přes program Erasmus+ k dané činnosti posunulo či nikoliv. Tři účastníci uvedli, že se buď během, nebo po ukončení svého studia v zahraničí začali občansky participovat skrze dobrovolnictví.

Účastník 6 začal s dobrovolnictvím už během studia v zahraničí v Českém centru v Bruselu. Účastníci 3 a 8 začali s občanskou participací až po návratu. Oba účastníci ve svých odpovědích přímo reflektovali vliv studia v zahraničí jako důvod, který je k občanské participaci přivedl:

„No, během Erasmu jsem dobrovolničil pro České centrum v Bruselu, kde jsem třeba pomáhal s překladem či připravováním akcí. A ono se to nezdá, že v české kotlině si myslíme, že na nás všichni jenom kašlou, a já v tom Českým centru viděl pravý opak. A nejen tam, i v Bruselu jsem se setkal se zájmem o českou kulturu, o češtinu a třeba taky o český design. Tohle mi dalo naději, že by se dalo říct, že tahle občanská činnost má smysl a že se v ní musí pokračovat.“ (Účastník 6)

„Myslím si, že mě to ovlivnilo celkem hodně, protože: jak už jsem řekla, tak v Dánsku, kde jsem byla a každý tam prostě někam dobrovolně dochází se participovat a ve mně po návratu potom zůstala myšlenka, že to je pěkný, když se lidi takhle snaží být přínosní pro společnost, a prostě to ve mně zakořenilo jako takové semínko aktivismu, když to tak řeknu.“ (Účastník 3)

„Mě studium přes Erasmus pošťouchlo se aktivně starat o Erasmáky, co přijíždějí k nám do Česka. Takže jsem se letos na fakultě už dvakrát zúčastnila akce Orientation week, kde jsem pomáhala přijíždějícím studentům se na škole zorientovat. A myslím si, že by mě podobná činnost před Erasmem neoslovila jako něco smysluplného, co bych chtěla dělat ve svém volném čase.“ (Účastník 8)

Dva účastníci poté v rámci svých odpovědí uvedli, že se sice v současnosti nikde občansky neparticipují, ale zároveň výrazně nastínili možnost, že s tím v budoucnosti pravděpodobně začnou. Oba při tom také reflektovali vliv studia v zahraničí přes program Erasmus+ jako klíčový:

„Jako osobně u mě zatím nenastala situace, kdy bych cítil potřebu se jako vyložené občansky angažovat, třeba podepisováním peticí nebo dobrovolnictvím, ale jako asi to taky nemůžu úplně vyloučit, že se to do budoucnosti nestane, protože jako cítím, že mě každá nová zkušenost s rozdílnou kulturou a s lidmi k tomu možná i trošičku přibližuje, protože díky tomu víc vnímám, kam a jak se svět posouvá. Takže jako možnou perspektivu to u mě asi i Erasmus nějak vytváří.“ (Účastník 5)

„Já se v tento moment osobně nikde přímo neparticipuji, ale v posledních letech nad tím uvažuji čím dál víc. Takže možná že mě v tomhle Erasmus ovlivnil, je fakt že jsem se s tím tam setkal taky v rámci různých studentských spolků a organizací, které tam na škole existovali.“ (Účastník 7)

Tři účastníci poté uvedli, že se necítí být studiem v zahraničí přes program Erasmus+ jakkoliv ovlivněni k potřebě se občansky participovat, protože se aktivně, či příležitostně participovali ještě před studiem v zahraničí. Důvody k tomu každý uvedl trochu jiné. Účastník 2 se například už nespécifikovaně delší dobu angažuje v politické rovině občanské společnosti, zatímco Účastník 4 začal s občanskou participací ve Skautu. Účastník 10 se poté příležitostně před studiem v zahraničí zúčastnil protestů na ochranu práva na potrat.

Účastníci 1 a 9 poté na závěr řekli, že ačkoliv vnímají občanskou participaci jako důležitou společenskou aktivitu, tak se osobně v tento moment nikde občansky neangažují a ani to do budoucna neplánují. Účastník 9 v tomto kontextu reflektoval svou zkušenost ze studia v Dánsku, kde podle ní existuje zcela odlišné společenské vnímání občanské participace:

„No, já se sice nikdy nikde takhle neangažovala a asi to ani zatím nějak neplánuju, ale přijde mi, že jsem díky Erasmu mohla vidět, jak může být dobrovolnictví bráno taky s respektem, a dokonce jako zábava, což mi přijde, že je něco, co u nás v rámci nějakého uvažování o dobrovolnictví moc není. Jako že to jde prostě taky brát společensky jako něco důležitého, a že ta důležitost přesahuje fakt, že se to dělá zadarmo.“ (Účastník 9)

4.1.4 Přehled kategorií a kódů probraných ve výzkumné analýze

Následuje stručný přehled kategorií a kódů, které byly v rámci popsané analýzy hloubkových rozhovorů nalezeny a zkoumány. Čísla se znaménkem „x“ u každého kódu naznačují, kolikrát byl daný kód v provedených rozhovorech zaznamenán.

Kognitivní dimenze

1. Příklady globálních problémů
Klimatická krize: 8x / Válka na Ukrajině: 5x / Lidská práva: 4x
Migrace: 3x / Práva zvířat: 2x
2. Vnímání globálních problémů
Komplexnost propojenosti globálních problémů: 8x
Spolupráce na řešení globálních problémů: 4x / Vliv internetu: 2x
3. Přístupy ke globálním problémům a situace v navštívené zemi
Klimatická krize: 5x / Úroveň společenské otevřenosti: 3x
4. Přístupy ke globálním problémům a situace v České republice
Klimatická krize: 3x / Úroveň společenské otevřenosti: 3x

Socioemocionální dimenze

1. Důvody důležitosti sdílených hodnot
Propojenost: 4x / Spolupráce: 4x / Interkulturní komunikace: 3x
Rozvoj společnosti: 3x
Význam sdílených hodnot pro nastupující generaci: 2x
2. Důraz na konkrétní hodnotu
Respekt k rozmanitosti: 6x / Solidarita: 3x
3. Vliv studia v zahraničí na vnímání kulturní diverzity
Pozitivní vliv na vnímání: 8x / Negativní či žádný vliv na vnímání: 2x
4. Podstata vlivu studia v zahraničí na vnímání kulturní diverzity
Mezinárodní kolektiv během studia v zahraničí: 8x
Odbourání stereotypů: 5x

Reflexe homogenní společnosti v České republice: 3x

Reflexe přístupu k pracovní–životní rovnováze v České republice: 2x

Behaviorální dimenze

1. Společenská zodpovědnost a její úroveň
  - Důraz na lokální společenskou zodpovědnost: 5x
  - Důraz na lokální i globální společenskou zodpovědnost: 5x
  - Češi by měli být lokálně víc zodpovědní: 2x
2. Kritika globální společenské zodpovědnosti
  - Náročnost globální společenské zodpovědnosti: 3x
  - Globální společenská zodpovědnost ubírá pozornost lokální společenské zodpovědnosti: 3x
3. Vliv studia v zahraničí na vnímání občanské participace
  - Důležitost občanské participace: 10x
  - Vnímání ovlivněno během studia v zahraničí: 8x
  - Vnímání neovlivněno během studia v zahraničí: 2x
4. Vliv studia v zahraničí na vůli se participovat v OS
  - Ovlivněn/a k participaci: 5x
    - Participace během či po studiu v zahraničí: 3x
    - Nevylučuje participaci v budoucnosti: 2x
  - Neovlivněn/a k participaci: 5x
    - Participace před studiem v zahraničí: 3x
    - Bez vůle k participaci po studiu v zahraničí: 2x

4.2 Shrnutí výsledků analýzy

U 1. otázky kognitivní dimenze všech deset účastníků ukázalo konkrétní znalosti globálních problémů. Nejčastěji byly uvedeny příklady jako klimatická krize, válka na Ukrajině a lidská práva. Všichni účastníci navíc v určité míře uváděli své úvahy o globálních problémech v kontextu zkušeností, které získali během studia v zahraničí přes program Erasmus+.

U 2. otázky kognitivní dimenze poté všichni účastníci dokázali reflektovat mnohoúrovňové charakteristiky globálních problémů. V tomto ohledu byly nejčastěji zmiňovány propojenost globálních problémů a nutnost větší spolupráce na lokální i mezinárodní úrovni v zájmu jejich vyřešení. Účastníci také průběžně reflektovali jak mezinárodní, tak lokální veřejnou debatu o přístupech ke globálním problémům, jako jsou např. recyklace odpadů či šetření přírodních zdrojů. V těchto případech často reflektovali rozdílnost v přístupu v zemích, kde studovali, vůči přístupu v České republice. To dokazuje, že jsou schopni kriticky uvažovat o globálních problémech v kontextu různých společenských úrovní.

Lze tedy říct, že v rámci kognitivní dimenze, všichni účastníci v této výzkumné sondě bez výraznějších rozdílů po studiu v zahraničí přes program Erasmus+ splňují požadavky pedagogického modelu UNESCO na globální občanství.

V rámci odpovědí k 1. otázce socio-behaviorální dimenze se všichni účastníci vyjádřili kladně k významu sdílených hodnot pro dnešní svět a společnost. Jako důvody byly nejčastěji uváděny propojenost dnešního světa a potenciál pro lepší spolupráci skrze hlubší vzájemné porozumění. V tomto kontextu byla účastníky také nejčastěji vyzdvižována hodnota respektu ke vzájemným odlišnostem. Jeden účastník se ke sdíleným hodnotám sice vyjadřoval kriticky v kontextu tzv. kulturních válek, ale přesto stále reflektoval sdílené hodnoty jako důležité pro vzájemné porozumění ve společnosti. Kritické uvažování tohoto účastníka bych tedy nevnímal jako absolutní odmítnutí sdílených hodnot, ale spíše jako zdrženlivost v otázce jejich uplatňování.

Dva účastníci zde také popsali sdílené hodnoty jako důležitý společenský mechanismus pro nastupující generaci, která narozdíl od předchozích generací vyrostla v kontextu EU, a umí se tak lépe orientovat v kulturně-diverzním prostředí současné Evropy. Jeden z těchto účastníků přímo zmínil pojem *Generace Erasmus*.

U 2. otázky socioemocionální dimenze se poté většina účastníků vyjádřila tak, že je studium v zahraničí přes program Erasmus+ kladně ovlivnilo či utvrdilo ve vnímání kulturní diverzity a cizích kultur všeobecně. Jako hlavní důvod tohoto vlivu v rámci programu Erasmus+ byl uváděn život v mezinárodním kolektivu. Jako zajímavý aspekt kulturní diverzity, který také dva účastníci reflektovali jako vlivný, byl rozdílný přístup v cizině k pracovní–životní rovnováze. Český přístup k této rovnováze byl označen oběma účastníky za zastaralý. Jen dva účastníci se zde poté vyjádřili tak, že je studium v zahraničí přes program Erasmus+ ve vnímání respektu ke kulturní diverzitě buď neovlivnilo vůbec, nebo negativně.

Navzdory tomu lze říct, že v otázce vlivu programu Erasmus+ na tvorbu globálních občanů, fungují socializační zkušenosti získané skrze účast v mezinárodně a kulturně rozmanitých kolektivech během studia v zahraničí jako mechanismus s převážně pozitivním vlivem na naplňování požadavků socioemocionální dimenze pedagogického modelu UNESCO na globální občanství.

K výraznému rozdělení účastníků došlo pouze v poslední části rozhovorů postavené na požadavcích behaviorální dimenze vzdělávacího modelu ke globálnímu občanství. Účastníci se zde ve dvou kategoriích rozdělili přesně půl napůl. V první z těchto kategorií jedna polovina účastníků zvýraznila význam lokálního aspektu společenské zodpovědnosti nad globálním, zatímco druhá polovina zhodnotila oba aspekty jako stejně důležité. Globální úroveň společenské zodpovědnosti byla poté částí účastníků kritizována. Globální společenská zodpovědnost je totiž podle nich jednak příliš náročná na aplikování v každodenním životě a odvrací zbytečně pozornost od řešení lokálních problémů.

Druhá ze zmíněných kategorií, kde došlo k rozdělení přesně na dvě poloviny, se týkala vůle k participaci v občanské společnosti a reflexe vlivu studia v zahraničí na danou vůli. Jedna polovina účastníků se vyjádřila tak, že studium v zahraničí přes program Erasmus+ mělo na jejich vůli se občansky participovat vliv. Buďto je tato zkušenost přímo přivedla k participaci, nebo k úvahám o zahájení participace. Těchto pět účastníků v rámci výzkumu tedy potvrzuje existenci vlivu studia v zahraničí přes program Erasmus+ na vůli se občansky participovat, a zároveň tedy také částečně existenci vlivu na tvorbu globálních občanů v kontextu požadavků behaviorální dimenze vzdělávacího modelu UNESCO.

Druhá polovina účastníků sice odmítla, že by jejich vůli k občanské participaci studium v zahraničí nějakým způsobem ovlivnilo, ale tři z těchto dotázaných zároveň uvedli, že se příležitostně či pravidelně participovali v občanské společnosti ještě před zahájením svého studia v zahraničí. Tato trojice účastníků tedy v kontextu výzkumu splňovala požadavky behaviorální dimenze vzdělávacího modelu UNESCO na globální občanství ještě před zahájením svých studií v zahraničí.

5. Závěr

Cílem této práce bylo nahlédnout do uvažování českých absolventů programu Erasmus+, zjistit, zda u nich jako u specifické skupiny existuje názorová náklonnost směrem ke konceptu globálního občanství a zda by tato náklonnost mohla mít nějaký význam pro participaci absolventů programu Erasmus+ v občanské společnosti. Teorie spojená s konceptem globálního občanství a v minulosti provedené výzkumy na toto téma se ve svých závěrech odlišují v tolika aspektech, že navzdory určitým předpokladům nebylo možné předem s jistotou určit, jaké informace výzkum nakonec přinese.

V rámci kognitivní dimenze vzdělávacího modelu ke globálnímu občanství všichni účastníci splnili předpoklady ke globálnímu občanství. V socioemocionální dimenzi se v podstatě jen skrze skeptičtější vyjádření částečně oddělil od představ užitého vzdělávacího modelu jeden účastník. V podobném duchu se poté v rámci behaviorální dimenze částečně vzdělali požadavkům vzdělávacího modelu dva účastníci.

Celkově je tedy na závěr v rámci provedeného výzkumu možné konstatovat tři následující tvrzení:

1. Většina účastníků ve svých odpovědích napříč rozhovory naznačila, že program Erasmus+ má určitý vliv na tvorbu či upevňování předpokladů k identifikaci s globálním občanstvím v kontextu předloženého vzdělávacího modelu.
2. Výzkumu se zúčastnilo sedm účastníků, kteří v rámci všech tří dimenzí předloženého vzdělávacího modelu ke globálnímu občanství splňují požadavky předloženého vzdělávacího modelu na identifikaci s globálním občanstvím.
3. Program Erasmus+ je kontextu provedeného výzkumu spíše úspěšný v podpoře či upevňování pozitivního vnímání různých aspektů aktivního občanství než přímo v tvorbě vůle k aktivnímu občanství.

Seznam bibliografických zdrojů

- ABDI, Ali, A. a Lynette SHULTZ, 2008. *Educating for human rights and global citizenship*. New York: State University of New York Press. ISBN 9780791473733.
- ALBANESI, Cinzia, GUARINO, Antonella, ZANI, Bruna, CICOGNANI, Elvira a Iana TZANKOVA, 2019. Civic engagement in a changing world: Does it contribute to the development of global citizenship?. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*. 26(4), 495-511. ISSN 1972-6325.
- AMOORE, Louise a Paul LANGLEY, 2004. Ambiguities of global civil society. *Review of international studies*. 30(1), 89-110. ISSN 0260-2105.
- ANDERSON, Benedict, 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso. ISBN 9781784786755.
- ANDERSON, Kenneth a David RIEFF, 2005. Global Civil Society: A Sceptical View. In: Helmut Anheier, Marlies Glasius a Mary Kaldor, eds. *Global Civil Society 2004/5*. London: Sage Publications. ISBN 9781412903073.
- APPADURAI, Arjun, 1993. Patriotism and its Futures. *Public Culture*. 5(3), 411–429. ISSN 0899-2363.
- APPADURAI, Arjun, 2000. Grassroots Globalization and the Research Imagination. *Public Culture*. 12(1), 1–19. ISSN 0899-2363.
- APPIAH, Kwame, Anthony, 1997. Cosmopolitan Patriots. *Critical Inquiry*. 23(3), 617-639. ISSN 0093-1896.
- APPIAH, Kwame, Anthony, 2006. *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers*. New York: Norton. ISBN 9780393329339.
- APPIAH, Kwame, Anthony, 2007. Global Citizenship. *Fordham Law Review*. 75(5), 2375–2391. ISSN 0015-704X.
- BATTISTONI, Richard, M., LONGO, Nicholas, V. a Stephanie Raill JAYANANDHAN, 2009. Acting locally in a flat world: global citizenship and the democratic practice of service-learning. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*. 13(2), 89–108. ISSN 1534-6102.

- BAUMEISTER, Andrea, T., 2003. Habermas: Discourse and Cultural Diversity. *Political Studies*. 51(4), 740–758. ISSN 0032-3217.
- BECK, Ulrich, 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in andere Modeme*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag. ISBN 9783518113653.
- BENNETT, Lance, W., 2003. New Media Power: The Internet and Global Activism. In: Nick Couldry a James Curran, eds. *Contesting media power*. Oxford: Rowman and Littlefield. ISBN 9780742523852.
- BROOKS, Rachel a Johanna WATERS, 2011. *Student Mobilities, Migration and the Internationalization of Higher Education*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 9781349367696.
- BRUTNER, Michael, 2003. Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity. *Comparative Political Studies*. 36(10), 1148–1179. ISSN 0010-4140.
- BYRAM, Michael, 2008. *From foreign language education to education for intercultural citizenship*. Bristol: Multilingual Matters. ISBN 9781847690784.
- CAIRNS, David, 2014. Benjamin Feyen, and Ewa Krzaklewska (eds.), The Erasmus Phenomenon. Symbol of a New European Generation?. *Sociologia, Problemas e Práticas*. 76, 149-150. ISSN 0873-6529.
- CÍSAŘ, Ondřej, 2003. Vzniká globální občanská společnost? Nestátní aktéři ve světové politice. *Mezinárodní vztahy*. 38(4), 5-23. ISSN 0323-1844.
- CÍSAŘ, Ondřej, 2004. *Transnacionální politické sítě: Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3591-9.
- CÍSAŘ, Ondřej, 2005. Na cestě ke společnosti světoobčanů? Nevládní organizace, sociální hnutí a „nový“ aktivisté vně státních hranic. *Sociální studia*. 2(1), 87–109. ISSN 1214-813X.

- DAVIES, Ian, EVANS, Mark a Alan REID, 2005. Globalising citizenship education? A critique of global education and citizenship education. *British Journal of Educational Studies*. 53(1), 66-89. ISSN 0007-1005.
- DAVIES, Lynn, 2006. „Global citizenship: abstraction or framework for action?“. *Education Review*. 58(1), 5-25. ISSN 0268-0874.
- DESFORGES, Luke, 2004. The formation of global citizenship: international non-governmental organisations in Britain. *Political Geography*. 23(5), 549–69. ISSN 0962-6298.
- DRYZEK, John, S. a Simon NIEMEYER, 2008. Discursive representation. *The American political science review*. 102(4), 481-493. ISSN 0003-0554.
- DRYZEK, John, S., 2012. Global Civil Society: The Progress of Post-Westphalian Politics. *Annual Review of Political Science*. 15(1), 101-119. ISSN 0748-8599.
- FALK, Richard, 2002. An emergent matrix of citizenship: Complex, uneven, and fluid. In: Nigel Dower a John Williams, eds. *Global Citizenship: A critical introduction*. New York: Routledge. ISBN 9780415935432.
- FERNANDEZ, Óscar, 2005. Towards European Citizenship through Higher Education?. *European Journal of Education*. 40(1), 59-68. ISSN 0141-8211.
- GREEN, David, Michael, 2007. *The Europeans: Political identity in an Emerging Polity*. London: Lynne Rienner. ISBN 9781588263551.
- HABERMAS, Jurgen, 1974. The Public Sphere. *New German Critique*. 1(3), 49–55. ISSN 0094-033X.
- HABERMAS, Jurgen, 1995. Reconciliation through the Public use of Reason: Remarks on John Rawls’s Political Liberalism. *Journal of Philosophy*. 92(3), 109–131. ISSN 0022-362X.
- HEINS, Volker, 2005. Global civil society as politics of faith. In: Gideon Baker a David Chandler, eds. *Global Civil Society: Contested Futures*. London: Routledge. ISBN 9780415429788.

- HOPKINS, Peter, 2019. Social geography I: Intersectionality. *Progress in Human Geography*. 43(5), 937-947. ISSN 0309-1325.
- HORN, Aaron a Gerald FRY, 2013. Promoting Global Citizenship Through Study Abroad: The Influence of Program Destination, Type, and Duration on the Propensity for Development Volunteerism. *VOLUNTAS*. 24(4), 1159–1179. ISSN 0957-8765.
- CHAMBERS, Simone a Jeffrey KOPSTEIN, 2006. Civil society and the state. In: John S. Dryzek, Bonnie Honig a Anne Phillips, eds. *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199548439.
- CHEAH, Pheng, 2006. Cosmopolitanism. *Theory, Culture and Society*. 23(2-3), 486-496. ISSN 0263-2764.
- INGLIS, David, 2014. Cosmopolitans and cosmopolitanism: Between and beyond sociology and political philosophy. *Journal of Sociology*. 50(2), 99–114. ISSN 1440-7833.
- JACOBONE, Vittoria a Giuseppe MORO, 2015. Evaluating the impact of the Erasmus programme: skills and European identity. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. 40(2), 309–328. ISSN 0260-2938.
- JONES, Ceri, Hywel, 2017. Celebrating 30 years of the Erasmus programme. *European Journal of Education*. 53(4), 558–562. ISSN 0141-8211.
- JORDAN, Lisa a Peter VAN TUIJL, 2006. *NGO Accountability: Politics, Principles and Innovations*. London: Earthscan. ISBN 9781844073672.
- KAINA, Viktoria a Ireneusz Pawel KAROLEWSKI, 2013. EU governance and European identity. *Living Reviews in European Governance*. 8(1), 5-59. ISSN 1813-856X.
- KAINA, Viktoria, 2006. European identity, legitimacy, and trust: Conceptual considerations and perspectives on empirical research. In: Ireneusz Pawel Karolewski a Viktoria Kaina, eds. *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*. Berlin: Lit Verlag. ISBN 9783825892883.

- KALDOR, Mary, 2000. „Civilizing“ Globalization? The Implications of the „Battle in Seattle“. *Millennium: Journal of International Studies*. 29(1), 105–114. ISSN 0305-8298.
- KALDOR, Mary, 2003. The Idea of Global Civil Society. *International Affairs*. 79(3), 583-593. ISSN 0020-5850.
- KALDOR, Mary, ANHEIMER, Helmut a Marlies GLASIUS, 2003. Global Civil Society in an Era of Regressive Globalization. In: Mary Kaldor, Helmut Anheimer, Marlies Glasius, eds. *Global Civil Society*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9781412903073.
- KEANE, John, 2003. *Global Civil Society?*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521894623.
- KEARN, Adrian, J., 1992. Active citizenship and urban governance. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 17(1), 20–34. ISSN 1475-5661.
- KECK, Margaret, E., 2004. Governance regimes and the politics of discursive representation. In: Nicola Piper a Anders Uhlin, eds. *Transnational Activism in Asia*. London: Routledge. ISBN 9780415543583.
- KOLÁŘOVÁ, Kateřina, 2018. Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie. *Gender a výzkum*. 19(2), 11–31. ISSN 2570-6578.
- KOSTKOVÁ, Klára, 2013. K rozvoji interkulturní komunikační kompetence studentů učitelství anglického jazyka. *Pedagogická orientace*. 23(1), 72–91. ISSN 1211-4669.
- KYMLICKA, William, 1999. Citizenship in an Era of Globalization: Commentary on Held. In: Ian Shapiro a Casiano Hacker-Cordón, eds. *Democracy's Edges*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521643894.
- KYMLICKA, William, 2002. *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780198782742.

- LOUGH, Benjamin, J. a Amanda MOORE MCBRIDE, 2014. Navigating the boundaries of active global citizenship. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 39(3), 457-469. ISSN 1475-5661.
- MACHON, Paul a Helen WALKINGTON, 2000. Citizenship: the role of geography?. In: Ashley Kent, ed. *Reflective practice in geography teaching*. London: Paul Chapman. ISBN 9780761969822.
- MEZŘICKÝ, Václav, 2006. Povaha globalizace, základní problémy, její pozitiva a negative. In: Jana Dlouhá, Jiří Dlouhý a Václav Meřický, eds. *Globalizace a globální problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 808707601X.
- MITCHELL, Kristine, 2012. Student Mobility and European Identity: Erasmus Study as a Civic Experience?. *Journal of Contemporary European Research*. 8(4), 490–518. ISSN 1815-347X.
- MORAIS, Duarte a Anthony C. OGDEN, 2011. Initial development and validation of the global citizenship scale. *Journal of studies in international education*. 15(5), 445-466. ISSN 1028-3153.
- MUTLU, Sevda, 2011. Development of European Consciousness in Erasmus Students. *Journal of Education Culture and Society*. 2(2), 87-102. ISSN 2081-1640.
- MUTLU, Sevda, ALACAHAN, Osman a Mahmut ERDIL, 2010. Comparison of the Personal and Cultural Change Taking Place between EU Erasmus Students and Turkish Erasmus Students (within the sample of Adam Mickiewicz University in the city of Poznan, Poland). *Eurasian Journal of Anthropology*. 1(1), 33-43. ISSN 2166-7411.
- NAVRÁTIL, Jiří, 2009. Hnutí za globální spravedlnost: „hnutí v pohybu“. *Mezinárodní vztahy*. 44(4), 61-84. ISSN 0323-1844.
- NEUMANN, Pavel, 2013. Globalizace a governance ve světle tzv. trilematu světové Ekonomiky. *Ekonomický časopis*. 61(6), 634–648. ISSN 0013-3035.

- OBORUNE, Karina, 2013. Becoming More European after Erasmus? The Impact of the Erasmus Programme on Political and Cultural Identity. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*. 6(1), 182-202. ISSN 1363-5506.
- OMAN, Charles, 1996. The Policy Challenges of Globalisation and Regionalisation. *OECD Development Centre Policy Briefs*. 11, 1-49. ISSN 20771681.
- OTSBY, Marie, 2018. Cosmopolitanism. *New Literary History*. 49(2), 261–266. ISSN 0028-6087.
- PAPATSIBA, Vassiliki, 2005. Political and Individual Rationales of Student Mobility: a case-study of ERASMUS and a French regional scheme for studies abroad. *European Journal of Education*. 40(2), 173-188. ISSN 0141-8211.
- RUSZEL, Joanna, 2018. Erasmus Programme – functional analysis and evolution of the programme from 1987 till 2016. *Humanities and Social Sciences*. 25(4), 277-291. ISSN 2300-5327.
- SCHATTLE, Hans, 2008. *The practices of global citizenship*. Toronto: Rowman and Littlefield. ISBN 9780742538993.
- SIGALAS, Emmanuel, 2010. Cross-border Mobility and European Identity: The Effectiveness of Intergroup Contact during the ERASMUS Year Abroad. *European Union Politics*. 11(2), 241–265. ISSN 1465-1165.
- STAEHELI, Lynn, A., 1999. Globalization and the scales of citizenship. *Geography Research Forum*. 19, 60–77. ISSN: 0333-5275.
- STIGLITZ, Joseph, Eugene, 2002. *Globalization and its Discontents*. New York: W.W. Norton. ISBN 9780393355161.
- SUŠA, Oleg, 2005. Ulrich Beck: Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně. *Sociologický časopis*. 41(1), 178-181. ISSN 0038-0288.
- TARROW, Sidney, 2002. From Lumping to Splitting: Specifying Globalization and Resistance. In: Jackie Smith a Hank Johnson, eds. *Globalization and*

Resistance. Transnational Dimensions of Social Movements. New York: Rowman and Littlefield Publishers. ISBN 9780742519909.

- UNESCO, 2006. *Global Education Digest 2006: Comparing Education Statistics Across the World*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. ISBN 9789291890286.
- UNESCO, 2015. *Global Citizenship Education: Learning topics and objectives*. Paris: UNESCO. ISBN 9789231001024.
- WALTZ, Kenneth, Neal, 1999. Globalization and Governance. *Political Science and Politics*. 32(4), 693–700. ISSN 1049-0965.
- WILLIAMS, Christopher, 2020. Insights into the study abroad experience of social education students at Masaryk University, Brno, Czech Republic. *Sociální pedagogika*. 8(1), 44–52. ISSN 1805-8825.
- WILLIAMS, John, 2002. Section introduction. In: Nigel Dower a John Williams, eds. *Global Citizenship: A critical introduction*. New York: Routledge. ISBN 9780415935432.
- WILSON, Iain, 2011. What Should We Expect of ‘Erasmus Generations’?. *Journal of Common Market Studies*. 49(5), 1113–1140. ISSN 0021-9886.
- YUVAL-DAVIS, Nira, 2006. Intersectionality and Feminist Politics. *European Journal of Women’s Studies*. 13(3), 193–220. ISSN 1350-5068.
- YUVAL-DAVIS, Nira, 2007. Intersectionality, Citizenship and Contemporary Politics of Belonging. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 10(4), 561-574. ISSN 1369-8230.

Seznam elektronických zdrojů

- BENNHOLD, Katrin, 2005. Quietly sprouting: A European identity. In: *The New York Times*. [online]. [cit. 4-3-2023]. ISSN 0362-4331. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2005/04/26/world/europe/quietly-sprouting-a-european-identity.html>
- *Council Decision of 15 June 1987 adopting the European Community Action Scheme for the Mobility of University Students (Erasmus)*. 1987. Rozhodnutí rady. [online]. [cit. 8-5-2023]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:31987D0327>
- *Erasmus+ Příručka k programu*. 2016. Evropská komise. [online]. [cit. 7-5-2023]. Dostupné z: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/files/resources/2016-erasmus-plus-programme-guide-v-ii_cs.pdf
- *Erasmus+ Příručka k programu*. 2021. Evropská komise. [online]. [cit. 11-5-2023]. Dostupné z: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-10/2021-erasmusplus-programme-guide_v2_cs.pdf
- *Erasmus+: A turning point in the lives of 5 million European students*. 2019. Evropská komise. [online]. [cit. 9-5-2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2548
- *The Erasmus impact study: Effects of mobility on the skills and employability of students and the internationalisation of higher education institutions*. 2014. Evropská komise. [online]. [cit. 2-5-2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/75468>
- WINTLE, Michael, J., 2005. European Identity: A Threat to the Nation?. *Europe's Journal of Psychology*. 1(2), [online]. [cit. 9-2-2023]. ISSN 1841-0413. Dostupné z: <https://doi.org/10.5964/ejop.v1i2.363>